

Pensjonsreform på trappene

**Hva vet befolkningen
om pensjon?**

Pensjonsreform på trappene:

Hva vet befolkningen om pensjon?

Arbeids- og velferdsdirektoratet
Pensjon og ytelser
Mars 2007

Rapport utarbeidet av:
Ole Christian Lien og Anne-Cathrine Grambo

Sammendrag og konklusjon

Sommeren 2006 gjennomførte NAV 2000 telefonintervjuer med personer mellom 20 og 70 år. Hovedfokus for undersøkelsen var befolkningens interesse for og kunnskap om pensjon, men vi har også sett på hvordan befolkningen ønsker å få informasjon om pensjon. I tillegg har vi forsøkt å få et inntrykk av folks atferd og valg knyttet til pensjon og tidligpensjonering.

Stor interesse for pensjon

Jevnt over er det høy interesse for pensjon i befolkningen. Sju av ti oppgir å være interessert i pensjonsspørsmål generelt, mens hele åtte av ti oppgir å være interessert i egen pensjon. Ikke overraskende ser vi at det er en sterk sammenheng mellom interesse for pensjon og alder. Man skulle i utgangspunktet tro at dette ville føre til at folk oppsøker informasjon om pensjon, men det finner vi i mindre grad at folk gjør. Bare halvparten av befolkningen oppgir å ha skaffet seg eller mottatt informasjon om pensjon. Disse resultatene kan kanskje tolkes som at folk er mottakelige for informasjon, men ofte vil gjøre lite for å oppsøke informasjonen selv.

Lav kunnskap om sentrale elementer i pensjonssystemet

Pensjonssystemet er komplekst, og det vil nok være relativt få som har god oversikt over alle faktorer som legges til grunn ved beregning av pensjon. For å kunne få et inntrykk av hvor god kunnskap folk har om pensjonssystemet, tok vi utgangspunkt i to grunnelementer ved beregningen av pensjon, nemlig 40-årsregelen og besteårsregelen. Vi fikk nokså forskjellige resultater her. Mens bare én av tre kunne svare riktig på spørsmål om hvor mange år man må ha jobbet for å ha opptjent fulle rettigheter til tilleggspensjon, svarte seks av ti bekreftende på at de visste at pensjonen ble beregnet på bakgrunn av de 20 beste inntektsårene. Dette kan bero på at det trolig har vært mer oppmerksomhet rettet mot besteårsregelen enn 40-årsregelen i offentlig debatt og media, og at besteårsregelen oppfattes å ha større konsekvenser for størrelsen på pensjonen enn 40-årsregelen, og dermed oppleves som viktigere. Det kan også være grunn til at de ulike måtene å stille spørsmålene på, også til dels avslører et skille mellom hva folk tror de vet og hva de faktisk vet.

Bare halve befolkningen kjenner til pensjonsreformen

Videre fant vi at bare halvparten av befolkningen kjente til at vi har en pensjonsreform på trappene. Kjennskap til reformen øker med alder, og det er de som i størst grad vil bli berørt av reformen som har minst kjennskap til den. Svært få har noe bevisst forhold til om de vil bli berørt av reformen. Mange sier nei, og mange er usikre. Slik forslaget til nytt pensjonssystem ser ut nå, vil alle framtidige og nåværende pensjonister i noen grad bli berørt av reformen. De som er født i 1951 eller senere vil i følge det forslag Pensjonskommisjonen la fram, bli berørt ved at de helt eller delvis vil få beregnet pensjonen sin etter nye opptjeningsregler, mens de som fortsatt vil være omfattet av dagens pensjonssystem vil bli berørt gjennom levealderjustering og endret indeksering av pensjonen. På tross av at pensjonsreformen har vært grundig omtalt og debattert i media, var det bare én av fem som kunne svare bekreftende på at de blir berørt av reformen.

Blandede forventninger til reformen

På spørsmål om hvordan folk tror deres pensjon vil bli etter innføring av nytt pensjonssystem, trodde én av tre at de vil få dårligere pensjon med det nye pensjonssystemet. Like mange trodde de vil få det samme eller omtrent det samme som de ville fått med dagens system. Pessimismen knyttet til pensjonens størrelse med nytt pensjonssystem ser ut til å øke i takt

med inntekten. Jo høyere inntekt, jo større er sannsynligheten for at man tror man vil få dårligere pensjon med et nytt system. Også blant de som allerede er førtidspensjonert kunne vi oftere spore en pessimistisk holdning til reformen.

Få frykter økonomiske problemer når de blir pensjonister

Selv om mange tror de vil få dårligere pensjon med nytt pensjonssystem, er det likevel få som frykter de vil få økonomiske problemer når de blir pensjonister. Bare to prosent tror de vil få store problemer med å klare seg, mens fire prosent sier de vil få problemer. 24 prosent tror de vil klare seg akkurat, mens til sammen 66 prosent tror de vil klare seg bra eller svært bra. Selv om mange altså tror de vil få dårligere pensjon med nytt system, indikerer likevel disse resultatene at befolkningen faktisk har tillit til at pensjonssystemet vil sikre tilstrekkelig økonomisk grunnlag for å kunne klare seg bra. Dette må selvfølgelig også ses i sammenheng med at halvparten av befolkningen oppgir at de i tillegg til sin samlede pensjon (alderspensjon fra folketrygden og eventuell tjenstepensjon) har sikret, eller planlegger å sikre, pensjonisttilværelsen på andre måter, f. eks. gjennom privat sparing, privat pensjonsforsikring, salg av eiendom, m.m.

Realisme knyttet til pensjonens størrelse

Halvparten av befolkningen mener de vil trenge mellom 60 og 80 prosent den inntekten de har i dag når de går av med pensjon. Dette rimer godt overens med hva den enkelte kan forvente å få utbetalt etter skatt. Én av tre oppgir at de vil trenge mer enn 80 prosent av dagens inntekt, mens 7 prosent mener de vil trenge mer enn i dag. Hos en god del av disse må man tolke forventningene om hva de vil ha å rutte med som pensjonister som urealistiske, selv om noen av respondentene, f. eks. de som er tidlig i yrkeskarrieren, rimeligvis kan forvente å ha en høyere inntekt når de går av enn de har i dag, slik at også pensjonen kan bli høyere enn dagens inntekt tilsier.

Mange ønsker å gå av tidlig

Seks av ti sier de ønsker å gå av før fylte 67 år, dersom de ikke trenger å ta konkret stilling til eventuelle konsekvenser tidligpensjonering får for deres pensjon. Personer som jobber i virksomheter som er medlem av AFP-ordningen, ønsker i stor grad å benytte seg av denne. AFP-ordningen kan se ut til å ha bidratt til at 62-66 er blitt etablert som gjengs pensjoneringsalder for store deler av befolkningen. Vi fant at i aldersgruppen over 45 år var det rundt sju av ti som enten ønsker å gå av tidlig eller som allerede har gått av med uføre- eller førtidspensjon. Spørsmålet om ønsket avgangsalder ble stilt uten tanke på hel eller delvis pensjonering. Svar knyttet til andre spørsmål i spørreskjemaet, tyder på at en god del av de som ønsker å tidligpensjonere seg tenker å delvis pensjonere seg og delvis fortsette i jobb.

Økonomiske insentiver kan få mange til å stå lenger i jobb

I utgangspunktet oppgir seks av ti at de ønsker å tidligpensjonere seg. Stilt overfor økonomiske konsekvenser av dette, i form av avkorting av pensjonen, synker denne andelen til knappe tre av ti. I det nye pensjonssystemet vil tidlig avgang fra arbeidslivet føre til avkorting av pensjonen. Dette skal være et insentiv til å få den enkelte arbeidstaker til å stå lenger i jobb. Disse økonomiske insentivene får likevel bare fire av ti av de som ønsker å gå av tidlig til å revurdere dette. Økonomiske insentiver i pensjonsordningen må derfor kombineres med andre insentiver. Vi fant for eksempel at både forhold i og utenfor arbeidslivet spiller en stor rolle med tanke på å få folk til å stå lenger i arbeid. Likevel ser det ut til at økonomi spiller en stor rolle når det gjelder folks vurdering av pensjoneringstidspunkt. De som ønsket å gå av tidlig oppga ofte ulike økonomiske fordeler og ulemper, slik som f.eks. høyere pensjon, redusert arbeidstid med lønnskompensasjon, høyere lønn, bedre

skattefordeler, som betingelse for å skulle velge å stå ett år lenger i arbeid. I tillegg er forhold som fleksibilitet, tilpasning av arbeidssituasjonen og interessante arbeidsoppgaver viktig for mange. Hvorvidt folk faktisk kommer til å stå lenger i arbeid, avhenger naturligvis ikke bare av arbeidstakernes egne ønsker, men også av om arbeidsgiverne ser seg tjent med å ansette og/eller beholde eldre arbeidstakere. Dette vil blant annet avhenge av hvilke økonomiske insentiver som finnes overfor arbeidsgivere.

Lav kunnskap om konsekvenser av tidligpensjonering

Bare hver fjerde yrkesaktive svarer at de ønsker å jobbe til fylte 67 år, men få vet hvilke konsekvenser tidligpensjonering vil ha for pensjonen. Dette blir spesielt viktig å gripe fatt i forhold til innføring av nytt pensjonssystem, hvor det blir en mye tydeligere sammenheng mellom pensjoneringstidspunkt og pensjonens størrelse. For at folk skal kunne tilpasse seg det nye pensjonssystemet og forholde seg fornuftig til pensjonsopptjening og avgangsalder, må de kjenne til hvilke konsekvenser ulike valg får for pensjonens størrelse.

Mange vil kombinere jobb og arbeid

Seks av ti yrkesaktive har planer om å jobbe etter at de blir pensjonert. Hvordan henger dette sammen med at såpass mange ønsker å pensjonere seg så tidlig som mulig? Tilsynelatende er dette et paradoks, men kanskje kan det tolkes som et uttrykk for at folk gjerne vil beholde en tilknytning til arbeidslivet, men at de i større grad ønsker å bestemme hvor omfattende denne tilknytningen skal være. Dersom det er et mål å få folk til å stå lenger i arbeid, vil nok dette kreve en større grad av livsfasetilpasning og fleksibilitet på arbeidsplassen, i tillegg til økonomiske insentiver for å få folk til å velge jobb framfor pensjon.

Kanaler for informasjon

Bare halvparten av vårt utvalg hadde innhentet informasjon om pensjon. En tredel av disse oppga at de hadde fått denne fra NAV/ trygdeetaten. Nesten like mange hadde fått slik informasjon gjennom arbeidsgiver.

Vår undersøkelse viste at folk er nokså konservative med hensyn til hvordan de ville foretrekke å få informasjon om alderspensjon. Sju av ti oppgir at de ønsker å få slik informasjon skriftlig fra NAV. Bare tre av ti foretrekker NAVs internettsider. I og med at ni av ti i utvalget har tilgang til Internett, beror ikke dette på at nettsidene ikke er tilgjengelige for folk. En av målsetningene for NAV er å få så mange brukere som mulig til å benytte seg av våre nettsjenester, slik at det frigjøres tid i NAV-kontorene for de som trenger spesiell oppfølging og veiledning. Det blir derfor viktig å endre folks preferanser ifht. hvordan de ønsker å motta informasjon, samt å tilrettelegge den slik at elektroniske kanaler blir et attraktivt alternativ.

Innhold

Sammendrag og konklusjoner	2
Innledning	7
1. Utvalg og metode	8
1.1 Metode.....	8
1.1.1 Spørreskjemaet.....	8
1.1.2 Telefonintervju.....	8
1.2 Utvalg	8
1.2.1 Sannsynlighetsutvelging.....	8
1.2.2 Sammensetning av utvalget.....	8
1.2.3 Frafallsårsaker i vår undersøkelse.....	9
1.2.4 Frafall og utvalgsskjevhet.....	10
1.3 Analyse	11
1.3.1 Statistisk signifikans.....	11
1.3.2 Vekting.....	12
1.3.3 Regresjonsanalyser.....	12
2. Stor interesse, lav kunnskap	14
2.1 Interesse for egen pensjon og pensjonsspørsmål generelt.....	14
2.2 Kunnskap om sentrale beregningsregler	15
2.3 Få kjenner til pensjonsreformen	16
2.3.1 Hva kjennetegner dem som har kunnskap om pensjon?.....	17
2.4 Obligatorisk tjenstepensjon er bedre kjent.....	17
2.4.1 Hvem kjenner til obligatorisk tjenstepensjon?.....	17
3. Blandede forventninger til pensjonsreformen, men få frykter økonomiske problemer	18
3.1 Én av tre tror de vil få dårligere pensjon	18
3.2 Bare én av tjue frykter økonomiske problemer	19
3.2.1 Hva kjennetegner de som tror de vil få dårlig økonomi som pensjonister?.....	20
3.3 Realistiske forventninger til pensjonens størrelse?	20
3.3.1 Hva kjennetegner de som mener de har behov for mer enn 80 prosent av dagens inntekt i pensjon?.....	21
4. Mange ønsker å gå av tidlig, men økonomiske insentiver vil få flere til å stå lenger i jobb	22
4.1 Når ønsker folk å gå av?	22
4.1.1 Hvilke forhold har betydning for ønsket om å gå av med pensjon før fylte 67 år?.....	23
4.2 Lav kunnskap om konsekvenser av tidligpensjonering	23
4.3 Tidligpensjonering for enhver pris?	24
4.4 Hva kan holde folk lenger i arbeidslivet?.....	27
4.4.1 Hvilke forhold har betydning for å stå ett år lenger i arbeid?.....	28
5. Mange ønsker kombinere arbeid og pensjon	29
6. Mange sparer til pensjonisttilværelsen	30
7. Manglende kunnskap blant deltidsarbeidende	31
8. Oppfattes tjenstepensjon som viktig?	32
9. Opphold eller arbeid utenfor Norge	32
10. Kanaler for informasjon	33
10.1 Hvor henter folk informasjon om pensjon?.....	33
10.1.1 Hva kjennetegner de som bruker de ulike informasjonskildene?.....	34
10.2 Hvordan foretrekker folk å få informasjon om pensjon?	34
10.3 Internettbruk og foretrukket informasjonskilde	35
10.4 Vil vi lykkes med å få flere brukere over på nett?.....	35
Vedlegg 1. Regresjonstabeller	37
Tabell A1.1 Interesse for pensjon.....	37
Tabell A1.2 Kunnskap om pensjon.....	38
Tabell A1.3 Kjennskap til obligatorisk tjenstepensjon.....	39
Tabell A1.4 Forventninger til egen økonomi som pensjonist.....	40
Tabell A1.5 Ønsket avgangsalder	41
Tabell A1.6 Hva kan holde folk lenger i arbeidslivet?.....	42
Tabell A1.7 Arbeid og pensjon, privat sparing.....	43
Tabell A1.8 Kilder til informasjon.....	44
Vedlegg 3: Spørreskjema - Skjema for arbeidstakere	45
Vedlegg 3: Spørreskjema - Skjema for pensjonister	51
Referanser	56

Innledning

Sommeren 2006 ble det gjennomført 2000 telefonintervjuer med et representativt utvalg av befolkningen. Hensikten bak undersøkelsen har vært å identifisere befolkningens kunnskap om og interesse for pensjon, blant annet for å kunne tilrettelegge og målrette informasjon i forbindelse med innføringen pensjonsreformen. Folks interesse og hva folk kan, har svært stor betydning for hvordan myndighetene bør innrette informasjon om pensjon og pensjonsreformen når den skal iverksettes. Dersom interessen generelt er lav, får dette betydning for hvordan informasjonen skal legges til rette, og tilsvarende dersom interessen er høy. Antakelig vil vi finne begge deler, men det er et mål at undersøkelsen sier noe om i hvilke grupper interessen er lav, og i hvilke grupper den er høy. Ny pensjonsordning vil få ulik effekt for ulike aldersgrupper og det har derfor vært viktig å ha med både yngre og eldre i undersøkelsen.

Bedre informasjon om den enkeltes pensjonsrettigheter står som en av de sentrale utfordringene for arbeidet med en pensjonsreform. Det finnes imidlertid liten kunnskap om hva dette informasjonsbehovet egentlig består i. Er det et ”informasjonsbehov” i klassisk forstand, eller er det også et mer generelt behov for å utdanne befolkningen til å skjønne hva pensjon egentlig handler om?

Dersom man skal lykkes med informasjon, er en helt grunnleggende premisse kunnskap om mottakerne av informasjonen. Hva vet befolkningen om pensjon, og hvem vet hva? Denne kunnskapen har vi i liten grad i dag. Vi har ofte vært mer konsentrert om hva som skal *formidles* (senderperspektivet) enn hva som faktisk *oppfattes* (mottakerperspektivet). Det kan derfor være en reell risiko for at informasjonstiltakene blir lite effektive.

Tilsynelatende gjennomføres det jevnlig spørreundersøkelser rundt disse spørsmålene, spesielt fra finansnæringen og forsikringsbransjen. Disse undersøkelsene har imidlertid vært nokså enkle, og svarene man får er stort sett av typen ”7 av 10 vet ikke hvor mye de får i pensjon”. Denne typen kunnskap er ikke tilstrekkelig når man skal planlegge informasjonskampanjer som har karakter av folkeopplysning. Vi er ute etter hva befolkningen vet om pensjonssystemet og de ulike pensjonsordningene mer generelt. Vi ønsker også å få vite noe om hvordan folk forholder seg til pensjonering og tidligpensjonering. Når ønsker de å pensjonere seg? Kan de tenke seg og arbeide ved siden av pensjonen? Hva skal til for at de skal velge å stå lenger i jobb? Tror de at de vil kunne leve av pensjonen alene eller sparer de ved siden av? Det er viktig å finne om det er bevissthet i befolkningen om at pensjonssystemet er viktig og om folk har en planleggingshorisont i forhold til dette. Til slutt ønsker vi også å få vite noe om hvordan folk skaffer seg informasjon om pensjon, og hvordan de foretrekker å skaffe seg informasjon.

I undersøkelsen har vi derfor sett på følgende fire problemstillinger:

- Hvor interesserte er folk i pensjonsspørsmål?
- Hva vet folk om pensjon?
- Hvordan forholder folk seg til pensjon?
- Hvordan ønsker folk å få informasjon om pensjon?

Problemstillingene er i hovedsak behandlet i denne rekkefølgen i rapporten. Det er redegjort for utvalg og metode i første kapittel. I vedlegg 1 finnes en del regresjonstabeller som det er henvisninger til i teksten. Spørreskjemaene ligger som vedlegg 2 og 3.

1. Utvalg og metode

1.1 Metode

1.1.1 Spørreskjemaet

Det ble utviklet et spørreskjema for å belyse de ulike problemstillingene. Spørreskjemaet er strukturert, og spørsmålene har stort sett faste svaralternativer. I noen tilfelle ble ikke svaralternativer lest opp for respondenten, men svaret ble kodet inn i faste svarkategorier av intervjuer. Det ble utviklet 5 ulike varianter av spørreskjemaet, og det aktuelle skjemaet ble valgt ut i fra respondentens tilknytning til arbeidslivet, f.eks. arbeidstaker, pensjonist, uføretrygdet, student, osv. Dette ble gjort fordi spørsmål rettet mot pensjonister i noen tilfelle trengte en litt annen ordlyd enn spørsmål rettet mot arbeidstakere, og noen av spørsmålene stilt til arbeidstakere var uaktuelle for folk utenfor arbeidslivet, osv. Spørreskjemaet for arbeidstakere og pensjonister ligger som vedlegg til rapporten. Skjemaet for uførepensjonister, hjemmeværende, studenter, osv. er nokså likt skjemaet for arbeidstakere, med unntak av at noen av spørsmålene er utelatt. Disse ligger derfor ikke ved rapporten.

1.1.2 Telefonintervju

Dataene ble samlet inn av NORSTAT gjennom telefonintervju i juni og juli 2006. Telefonintervju ble valgt fordi det er en rask innsamlingsmetode, og fordi vi på denne måten kunne sikre oss mot for store utvalgsskjevheter. NORSTAT benytter den såkalte CATI-teknikken (Computer Aided Telephone Interviews) for å trekke utvalg og registrere svarene (Computer Aided Telephone Interviews). CATI går ut på at et dataprogram trekker utvalget og ringer opp respondentene. Intervjuerne registrer svarerene direkte inn i dataprogrammet. Svarer ikke respondenten, ringer maskinen opp igjen senere. På denne måten kan en redusere sannsynligheten for eventuelle utvalgsfeil.

1.2 Utvalg

1.2.1 Sannsynlighetsutvelging

I denne undersøkelsen er utvalget trukket ved sannsynlighetsutvelging, hvilket innebærer at alle enheter i populasjonen har en lik, og kjent, sannsynlighet for å bli trukket. Utvalget er trukket fra befolkningen mellom 20 og 70 år, og er stratifisert ifht kjønn for å sikre en nærmest lik representasjon av kvinner og menn.

1.2.2 Sammensetning av utvalget

2000 personer i alderen 20-70 år er blitt intervjuet. Sammensetningen av utvalget for undersøkelsen er slik på de følgende bakgrunnsvariablene:

Aldersfordeling:

Aldersgruppe	Prosent
20-24 år	9,6
25-29 år	9,9
30-39 år	23,7
40-49 år	19,9
50-59 år	20,9
60-66 år	11,3
67-70 år	4,6

Utdanning:

Høyeste fullførte utdanning	Prosent
Ikke fullført grunnskole	0,4
Grunnskole	12
Videregående	59,6
Høyskole/universitet inntil 3 år	13,1
Høyskole/universitet over 3 år	14,4
Vet ikke	0,4
Ikke svart	0,1

Årsinntekt:

Inntektsgrupper (i kroner)	Prosent
Under 100 000	5,2
100-200 000	11,5
200-300 000	21,4
300-400 000	24,7
400-500 000	10,6
500-600 000	5,4
600-700 000	3,4
700 000 eller mer	4,1
Vet ikke	9,0
Ikke svar	4,5

Arbeidstilknytning:

Hovedtilknytning	Prosent
Arbeider heltid	58,5
Arbeider deltid	15
Hjemmeværende	2,2
Student	5,9
Arbeidssøker	1,5
Førtidspensjonert	1,3
Alderspensjonert	4,4
Uførepensjonert	7,4
Mottar midlertidig ytelse	3,9

Kjønn:

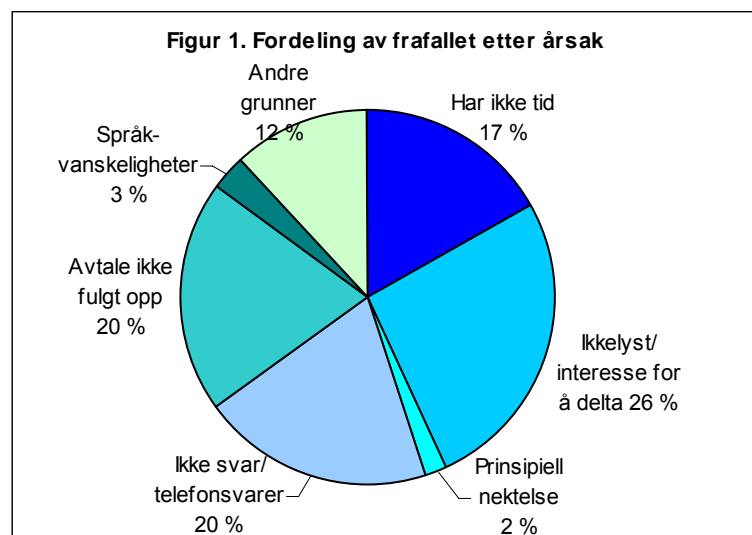
Kjønn	Prosent
kvinner	48,4
menn	51,6

1.2.3 Frafallsårsaker i vår undersøkelse

Til sammen er det blitt foretatt oppringninger til 15 412 telefonnumre. Oppringningene har ført til at det ble gjennomført 2 000 fullstendige telefonintervjuer.

Svarprosenten ser ut til å være noe lavere sammenlignet med lignende undersøkelser. Fordeling av frafallene etter frafallsårsak er vist i figur 1.¹ Mange av frafallsårsakene er av en slik art at det trolig ville ha vært mulig å øke svarprosenten ved å sette i gang nye forsøk på å få tak i de som ikke svarer eller som ikke hadde tid på et tidligere tidspunkt ved evt. å forlenge feltperioden. Forlengelse av feltperioden har imidlertid ikke vært mulig innenfor de

tidsrammene og ressursene som har vært tilgjengelige for undersøkelsen. Når det gjelder gjenoppringing av opptatte telefonnummer eller nummer hvor det ikke svares, bør dette være

¹ Avtale ikke fulgt opp: Dette gjelder tilfeller der det er gjort en avtale med intervjuobjektet, men der vedkommende ikke er å treffe på avtaletidspunktet eller der avtaletidspunktet ligger utenfor feltperioden.

ivaretatt av datafangstsystemet som benyttes av Norstat (se mer nedenfor). En del av frafallene skyldes årsaker som ikke har betydning for representativiteten av undersøkelsen.³

1.2.4 Frafall og utvalgsskjevhet

Skjevheter ved utvalget kan lett oppstå, og oppstår når personer med bestemte kjennemerker og bestemt atferd ikke blir representert i utvalget i samme grad som de forekommer i befolkningen. Dette kan for eksempel skje gjennom trekkingen, eller ved at personer med bestemte kjennetegn har et spesielt høyt frafall. Populasjonen for vår undersøkelse består av personer mellom 20 og 70 år.

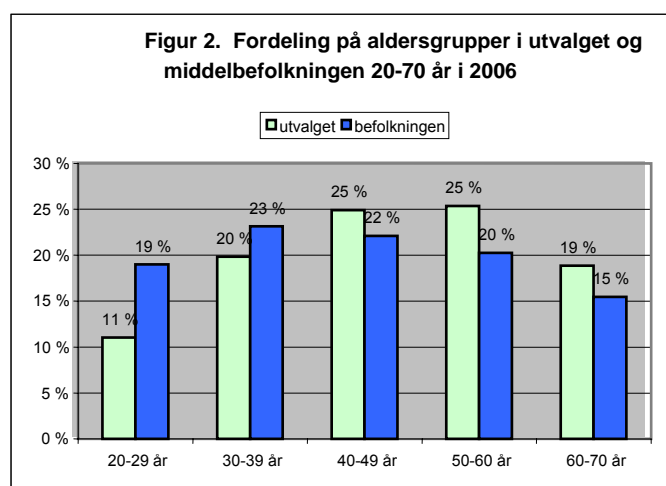
En av de vanligste utvalgsskjevhetene som kan oppstå ved telefonintervju er at det er visse familiemedlemmer som alltid tar telefonen. Vi kan dermed få et utvalg som ikke er representativt ved at personer med enkelte kjennetegn kan bli overrepresentert. Dette problemet er løst ved at intervjuer har bedt om å få snakke med den personen i husstanden som sist hadde fødselsdag. Det garanterer at intervjuobjektet blir tilfeldig valgt.

Innsamlingsmetoden retter stort sett opp skjevheter mellom kjønn, men for eventuelt frafall innenfor andre grupper er det ikke gjort spesielle tiltak. For å rette opp eventuelle skjevheter i forhold til kjente fordelinger i befolkningen veies resultatene. Der vi ikke vet om de som svarte er forskjellig fra de som ikke svarte i forhold til sammensetningen i befolkningen, kan det oppstå utvalgsskjevheter.

Det kan oppstå utvalgsskjevheter som følge av et høyt frafall av uttrukne respondenter. Frafallet kan skyldes mange faktorer, f.eks. at vedkommende ikke svarer på oppringing, ikke har tid, har språkvanskeligheter, ikke har lyst, osv. Dette kan gjøre at enkelte grupper i utvalget blir systematisk under- eller overrepresentert. Hvem er det for eksempel som i størst grad ikke har lyst til å svare? Folk med dårlig tid? Folk som ikke er interessert i temaet som tas opp i undersøkelsen? Statistikere har funnet ut at frafallsskjevhetene kan være nokså systematiske. For eksempel har man funnet at folk med høy inntekt og lav inntekt har lavere tendens til å svare enn folk med midlere inntekt. I hvor stor grad påvirker i så fall dette resultatene i undersøkelsen?

Vi har ingen opplysninger om de personene som vi ikke har lyktes å gjennomføre intervju med. Likevel kan vi gjøre visse slutninger om skjevheten i utvalget ved å sammenligne visse bakgrunnsvariable i dette utvalget med tilsvarende statistikk for hele befolkningen i alderen 20-70 år.

Figur 2 viser hvordan utvalget og middelbefolkningen fordeler seg på aldersgrupper.⁴ Vi ser at folk under 40 år er betydelig underrepresentert i utvalget

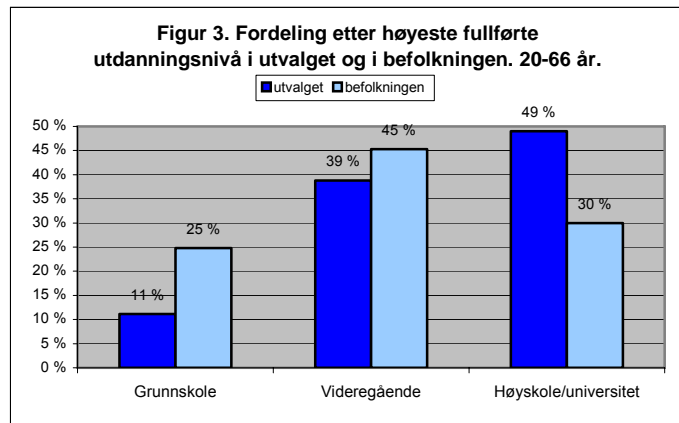

³ 1790 frafall gjaldt personer som ikke var i riktig alder for målgruppen av undersøkelsen (20-70 år) eller som hadde feil kjønn i forhold til å oppnå samme kjønnsfordeling i undersøkelsen som i befolkningen. 131 av telefonnumrene viste seg å være ugyldige, å være nummer til en telefaks eller et modem eller å være telefonnummer til firma/institusjon.

⁴ Kilde: SSBs befolkningsfremskrivninger. Middelbefolkningen er beregnet som gjennomsnittet av befolkningen pr. 1.1.2006 og 1.1.2007

i forhold til befolkningen, mens det er en overrepresentasjon av folk i alderen 40-70 år.

Figur 3 viser hvordan utvalget og befolkningen fordeler seg med hensyn på høyeste fullførte utdanningsnivå.⁵ Vi finner her enda større skjevheter enn for aldersgruppene. Folk med grunnskole som høyeste fullførte utdanning er betydelig underrepresentert i utvalget, mens folk med høyskole/universitet er betydelig overrepresentert.

Det høye frafallet blant unge kan både ha sammenheng med at unge i mindre grad interesserer seg for pensjon og at unge generelt er mindre villige til å besvare spørreundersøkelser. I så fall kan det tenkes at det også innenfor hver aldersgruppe er en skjevhet i frafallet mellom de som har interesse for pensjonsspørsmål og de som ikke har det. Det høye frafallet blant de med lav utdanning er også typisk for denne typen undersøkelser.

Den lave svarprosenten og det skjeve frafallet medfører at vi må tolke resultatene med større forsiktighet. Man bør trolig være særlig varsom i tolkningen av nivået på andelen som har svart visse svaralternativ når man ser på hele utvalget under ett, mens man i større grad kan ha tillit til resultater som viser sammenligninger mellom ulike grupper. Vi har derfor i denne undersøkelsen i størst mulig grad forsøkt å legge vekt på de funnene vi mener er relativt sikre på tross av frafallsproblemet. Som eksempel ser vi at andelen som oppgir å være nokså eller svært interessert i pensjonsspørsmål generelt, bl.a. kan bli påvirket av eventuell skjevhet i frafallet mellom de som har interesse for pensjon og de som ikke har det. Om vi derimot sammenligner andelen som er nokså eller svært interessert i pensjonsspørsmål mellom ulike grupper (alder, utdanning, yrkestilknytning etc.), er det mindre grunn til å være bekymret for frafallsskjevheten. Dette fordi det er rimelig å anta at skjevhet mellom de som har og ikke har interesse for pensjonsspørsmål er nokså likt innenfor de ulike gruppene.

1.3 Analyse

Analysene består av deskriptiv statistikk i form av uni-, bi- og multivariate frekvensfordelinger, samt regresjonsanalyser.

1.3.1 Statistisk signifikans

Det er kjørt kjikvadrattester for alle frekvensanalysene i materialet. De resultatene som er presentert i rapporten er alle statistisk signifikante på 0,01-nivå.

⁵ Kilde: SSBs utdanningsstatistikk. Når det gjelder høyere utdanning, har vi i vår undersøkelse skilt mellom høyere utdanning inntil 3 år og høyere utdanning utover 3 år. I SSBs utdanningsstatistikk går derimot tilsvarende skille ved 4 års utdanning. Ved sammenligningen av utvalget og befolkningen har vi derfor måttet anse høyere utdanning som én gruppe. Hvordan sammensetningen av utdanning i befolkningen blir, avhenger altså også i betydelig grad av hvordan man definerer de ulike utdanningsgruppene. SSB har endret definisjonene av utdanningsgruppene i 2006, se Jørgensen (2006). Etter en vurdering har vi kommet frem til at formuleringene i spørsmålet om utdanning i vår undersøkelse trolig samsvarer best med de definisjonene av utdanning som ble brukt før 2006. Der er derfor disse definisjonene som er brukt i figur 3. Utdanningsstatistikken fra SSB er inndelt etter aldersgrupper og en av aldersgruppene inngår bare delvis i vår målgruppe, dette er aldersgruppen 67-74 år. Vi har derfor måttet begrense oss til å sammenligne personer i alderen 20-66 år.

1.3.2 Vekting

Vi ser at alder og utdanning spiller inn i forhold til flere av spørsmålene i analysen. På grunn av at vi har skjevheter i forhold til alder- og utdanning i forhold til befolkningen i vårt materiale, har vi valgt å vekte analysene med hensyn til dette i samtlige av analysene i denne rapporten.⁶ Gjennom veiingen håper vi å redusere utvalgsfeil som skyldes over- og underrepresentasjon på disse variablene i utvalget.

1.3.3 Regresjonsanalyser

I vedlegg 1 viser vi resultater fra regresjonsanalyser som er blitt gjennomført i denne undersøkelsen, og som det henvises til i hoveddelen av rapporten.

Vi har valgt å gjennomføre logistiske regresjoner med binær avhengig variabel, altså der den avhengige variabelen kun kan anta to verdier (f.eks. kan avhengig variabel være sannsynligheten for å være svært interessert i egen alderspensjon).⁷ Datamaterialet består av variable på nominal- og ordinalnivå. Samtlige av regresjonene er vektet med hensyn på alder og utdanning, for å gjøre resultatene mer representative i forhold til befolkningen.

For å velge hvilke forklaringsvariable som skal inngå i de enkelte regresjonsmodellene, har vi brukt stegvis seleksjon med signifikansnivå på 5 prosent. Blant de forklaringsvariablene vi har forsøkt er blant annet alder, inntekt, utdanningsnivå, yrkestilknytning, kjønn, sektor, sivilstand og om en person er født i Norge.

Koeffisientene i regresjonene er presentert som oddsrater. Oddsene for en hendelse er definert som sannsynligheten for at hendelsen inntreffer relativt til sannsynligheten for at den ikke inntreffer. Dersom f.eks. en gruppe mennesker har 50 prosent sannsynlighet for å være interessert i pensjonsspørsmål, gir dette en odds på 1 ($50\% / (1 - 50\%) = 1$). Dersom sannsynligheten er 75 prosent, blir oddsene 3 ($75\% / (1 - 75\%) = 3$). Når forklaringsvariablene er dummyvariable, vil oddsraten bety den relative oddsene for at hendelsen skal inntreffe for personer som har verdi 1 av dummyvariabelen sett i forhold til personer som ikke har det. Dersom oddsraten for aldersgruppen 60-70 år f.eks. er 2, betyr dette at en person i denne aldersgruppen har dobbelt så høy odds for at hendelsen skal inntreffe som en person i en annen gruppe, dersom alt annet holdes konstant (dvs. gitt at begge har samme verdi på de øvrige forklaringsvariablene). Oddsrate er et tall mellom 0 og ∞ , i motsetning til sannsynlighet som er et tall mellom 0 og 1. En oddsrate under 1 betyr at den aktuelle variabelen har negativ effekt på oddsene, mens verdier over 1 betyr at variabelen har positiv effekt.

I datamaterialet er mange av forklaringsvariablene sterkt korrelert med hverandre, noe som kan føre til at det kan være noe vilkårlig hvilke variable som kommer med i den endelige modellen ved bruk av stegvis seleksjon. Alle funnene er derfor ikke like robuste. I noen tilfelle vil forklaringsvariablene som inngår i modellene ikke være statistisk signifikante når vi foretar endringer i hvilke andre variable som inngår i modellen. Tilsvarende vil en del

⁶ Dette lar seg gjøre ettersom SSBs utdanningsstatistikk er fordelt på alder. Vi har bare fordelingen på utdanning for aldersgruppen 20-66 år, for aldersgruppen 67-70 år har vi derfor vektet kun med hensyn på alder.

⁷ Modellene er av formen: $\ln\left(\frac{P_i}{1-P_i}\right) = \alpha + \vec{\beta} \vec{X}_i$ der P_i er sannsynligheten for at hendelsen inntreffer for individ i , der

α er et konstantledd, der \vec{X}_i er en vektor av forklaringsvariable og der $\vec{\beta}$ er den tilhørende koeffisientvektoren. I dette kapitlet presenterer vi koeffisientene som oddsrater, som kan beregnes som $e^{\vec{\beta}}$. Se f.eks. Gujarati (1995), kap. 16.7, for en enkel gjennomgang av denne typen modell.

forklaringsvariable som er utelatt fra analysene på grunn av manglende statistisk signifikans, i visse tilfeller bli signifikante dersom vi gjør endringer legger til eller trekker fra andre variable i modellen. Når to eller flere variable er sterkt korrelert med hverandre, og de er signifikante i analysene hver for seg, men ikke dersom andre variable inkluderes i modellen (typisk multikollinearitetsproblem), er det tilnærmet umulig å fastslå i et såpass lite datamateriale, hvilken eller hvilke av variablene som har en underliggende årsakssammenheng med den avhengige variabelen. Det kunne vært ønskelig å også analysere effekten av ulike interaksjoner. Dette har imidlertid vist seg vanskelig, fordi datamaterialet er for lite, og fordi det er for liten variasjon i forklaringsvariablene. De avhengige variablene vil også kunne avhenge av uobserverbare variable eller variable vi ikke har data om i denne undersøkelsen. Variablene vi ikke har data om kan være korrelert med variable som inngår i datamaterialet, og dette bidrar ytterligere til å gjøre det vanskelig å gjøre robuste slutninger om årsakssammenhenger basert på de statistiske sammenhengene vi kan påvise.

En del av litteraturen er noe kritisk til bruk av stegvis seleksjon i logistiske regresjoner. Connor (2005) anbefaler ikke bruk av stegvis seleksjon dersom man ønsker å teste konkrete teorier eller hypoteser. Stegvis seleksjon anbefales derimot i en eksplorerende tilnærming, fordi stegvis seleksjon ikke gjør a-priori forutsetninger om sammenhenger mellom variable. Dette er viktig når hensikten nettopp er å oppdage mulige sammenhenger. Shtatland, Cain og Barton (2001) mener at metoder delvis basert på skjønn og delvis basert på vurderinger knyttet til statistisk signifikans, kun er hensiktsmessig ved sammenligning av modeller når antall forklaringsvariable er få⁸. Etter deres mening er stegvis seleksjon et viktig redskap, i det minste for å kunne redusere antallet modeller under vurdering. På den annen side mener de at standardvalget for inkludering av nye variable (signifikansnivå 5 prosent) kan gi ufornuftige resultater fordi det kan resultere i en modell som på den ene siden gir for mange forklaringsvariable i tolkningsøyemed og på den annen side for få variable i prediksjonsøyemed. En mulig løsning når hensikten er å identifisere sammenhenger er å redusere signifikansnivået. Dett er imidlertid ingen optimal løsning, da valget av signifikansnivå uansett kan synes noe tilfeldig. Det foreslås derfor en justering av metoden, der stegvis seleksjon kombineres med bruk av Schwarz' informasjonskriterium (SC). I regresjonsanalysene i vedlegg 1 er det markert hvilke variable som er signifikante på henholdsvis 1 og 5 prosent nivå. Ut fra ovennevnte momenter, må vi konkludere med at vi generelt må være varsomme med tolkning av mulige årsakssammenhenger i resultatene, men kanskje særlig i forhold til de variablene som bare er signifikante på 5 prosent nivå.

⁸ Selv med et moderat antall forklaringsvariable, kan antall mulige modeller blir stort. Dersom vi har 10 forklaringsvariable, blir antall mulige modeller $2^{10}=1024$. Ved 20 forklaringsvariable, blir antall mulige modeller mer enn 1 million.

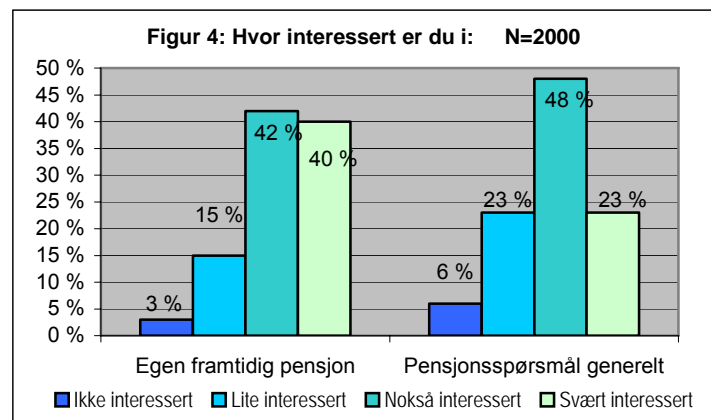
2. Stor interesse, lav kunnskap

Når 70-80 prosent av befolkningen oppgir at de har interesse for egen pensjon og pensjonsspørsmål generelt, må man spørre seg hvorfor kunnskapen generelt er så lav. Vår undersøkelse viser at folk har liten kunnskap om hvordan pensjon opptjenes og beregnes. På den bakgrunn er det naturlig å vurdere om det er god nok tilgang til informasjon, eller om den tilgjengelige informasjonen man får er vanskelig å forstå.

2.1 Interesse for egen pensjon og pensjonsspørsmål generelt

En stor andel av den voksne befolkningen (71 prosent) oppgir at de er interessert i pensjonsspørsmål⁹. En enda større andel (81 prosent) oppgir forståelig nok at de er interessert i sin *egen* framtidige pensjon.

Mulige forklaringer på at så få har skaffet seg informasjon, kan være at den er vanskelig tilgjengelig eller at folk kjenner regelverket og derfor ikke har behov for denne type informasjon. De som har lenge igjen til de når pensjonsalder, vil kanskje anse informasjonen som usikker eller oppleve den som uinteressant.

Regresjonsanalyser av

sannsynligheten for å være svært eller nokså interessert i egen alderspensjon (se Vedlegg 1, tabell A1.1), viser av interessen først og fremst avhenger av alder. Jo høyere alder, jo flere er interessert i egen alderspensjon. Vi fant også at det er de med svært lave eller svært høye inntektsnivåer som skiller seg ut. Innad i gruppen med årsinntekt mellom 300 000 og 600 000 kroner finner vi ingen signifikante forskjeller. Når det gjelder utdanning er effektene mindre tydelige, men det er visse tegn til at personer med grunnskole som høyeste fullførte utdanning i mindre grad er interesserte enn de med høyere utdanning enn dette.

Vi ser at det å være pensjonist (inkludert uføre- og førtidspensjonister), har en negativ effekt i forhold til det å være interessert i egen alderspensjon. Kanskje kan dette bero på at for denne gruppen, i motsetning til yrkesaktive, er pensjonsinntekten noe man ikke kan påvirke når man allerede er pensjonert. Pensjonen er et fast beløp som tikker inn på konto, som man vet størrelsen på og som man ikke kan påvirke. Likevel er resultatet noe uventet, men skyldes også kanskje at de fleste i denne gruppen samtidig tilhører de eldste aldersgruppene, noe som gir en klar positiv effekt. Dette resultatet bør derfor tolkes med noe forsiktighet.

Selv om mange er interessert i egen pensjon, oppgir under halvparten av befolkningen at de har skaffet seg eller mottatt informasjon om dette. I regresjonsanalysene finner vi her en positiv sammenheng med alder, inntekt og utdanning. Jo høyere inntekt, alder og utdanning, jo høyere er oddsen for at vedkommende har fått eller innhentet informasjon. Studenter har i liten grad tidligere arbeidsinntekt av betydning, og det kan ha liten interesse for de fleste av

⁹ Utvalget i undersøkelsen har skjevheter sammenlignet med befolkningen forøvrig, og resultatene som presenteres i rapporten er vektet til forhold til alderssammensetning og utdanningsnivå hos befolkningen. Se kapittel 1 Utvalg og metode.

disse å innhente informasjon om hva de vil få i pensjon, ettersom informasjonen de ville få uansett ville være svært usikker og avhenge av deres framtidige arbeidsinntekt (tabell A1.1).

2.2 Kunnskap om sentrale beregningsregler

Pensjonssystemet er komplekst. Mange faktorer ligger til grunn ved beregning av pensjon, blant annet botid i Norge, antall opptjeningsår, pensjonsgivende inntekt i det enkelte år og omsorgspoeng. 40-årsregelen og besteårsregelen er to grunnelementer ved beregning av pensjoner i dagens folketrygd (se faktaboks). Det vil være rimelig å anta at dette er kjent for de som har en viss kunnskap om pensjonsspørsmål. Seks av ti kjenner til besteårsregelen, mens bare én av tre vet at man må jobbe i 40 år for å ha opptjent fulle rettigheter til tilleggspensjon. Dette kan bero

på at det trolig har vært mer oppmerksomhet rettet mot besteårsregelen enn 40-årsregelen i offentlig debatt og media. Det kan også være at besteårsregelen oppfattes å ha større konsekvenser for størrelsen på pensjonen enn 40-årsregelen, og derfor oppleves som viktigere.

At det tilsynelatende er såpass stor forskjell kan også bero på at spørsmålene er stilt på svært ulike måter. Kanskje avslører resultatene et skille mellom hva folk tror de vet og hva de faktisk vet? Svarene på de to kunnskapsspørsmålene fordelt på utdanningsgrupper tyder på nettopp dette. På spørsmålet om besteårsregelen øker andelen som har svart *ja* med nivået på utdanningen. På spørsmålet om 40-årsregelen, finner vi imidlertid at andelen som svarer riktig ser ut til å være uavhengig av utdanning, og at andelen som svarer feil faktisk ser ut til å øke i takt med utdanningsnivået (fordi færre svarer *vet ikke*)¹⁰.

Det påviselige kunnskapsnivået blant folk med høyere utdanning er altså ikke høyere enn blant andre grupper. Normalt skulle man tro at personer med høy utdanning har lettere for å tilegne seg informasjon på pensjonsområdet. At vi ikke kan påvise dette, kan tyde på at informasjonen er vanskelig å komme til. Men det kan også være andre forhold som spiller inn her. Blant de med høyere utdanning er det fire av ti som oppgir å ha offentlig tjenestepensjon, mens bare to av ti blant de øvrige oppgir det samme. Ettersom offentlig tjenestepensjon gir en bruttogaranti, vil ikke kunnskap om folketrygden

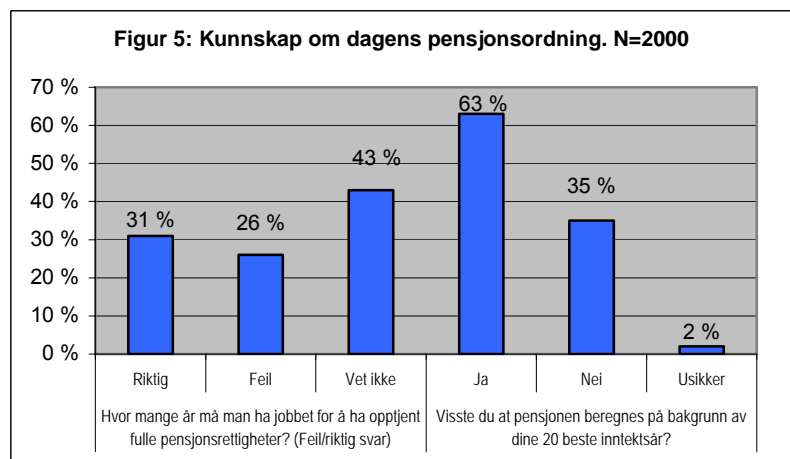
Folketrygden yter i dag en **grunnpensjon** som er uavhengig av tidligere inntekt, en **tillleggspensjon** som beregnes på grunnlag av inntekt som yrkesaktiv og antall år som yrkesaktiv og et **sært tillegg** til den som har tjent opp liten eller ingen tilleggspensjon. Summen av grunnpensjon og fullt sært tillegg kalles **minstepensjon**.

40-årsregelen:

Full tilleggspensjon ytes til den som har minst 40 opptjeningsår, dvs. år med inntekt over folketrygdens grunnbeløp (62 892 kroner per 1. mai 2006). Med færre opptjeningsår, blir tilleggspensjonen tilsvarende mindre. Fulle rettigheter til grunnpensjon og sært tillegg krever at man har bodd eller arbeidet minst 40 år i Norge.

Besteårsregelen:

Tilleggspensjonens størrelse avhenger av inntekten i de 20 årene med høyest inntekt.

¹⁰ Respondentene er her spurt om de kan oppgi hvor mange år man må ha jobbet for å ha opptjent fulle pensjonsrettigheter i Folketrygden. Tilleggspensjonen avhenger både av antall opptjeningsår (maksimalt 40) og av inntekten, og det er det maksimale antall opptjeningsår vi her har siktet til. Spørsmålsformuleringen kan være noe uklar, noe som kan ha påvirket andelen som har svart *vet ikke*. På dette spørsmålet må derfor resultatene tolkes med noe forbehold.

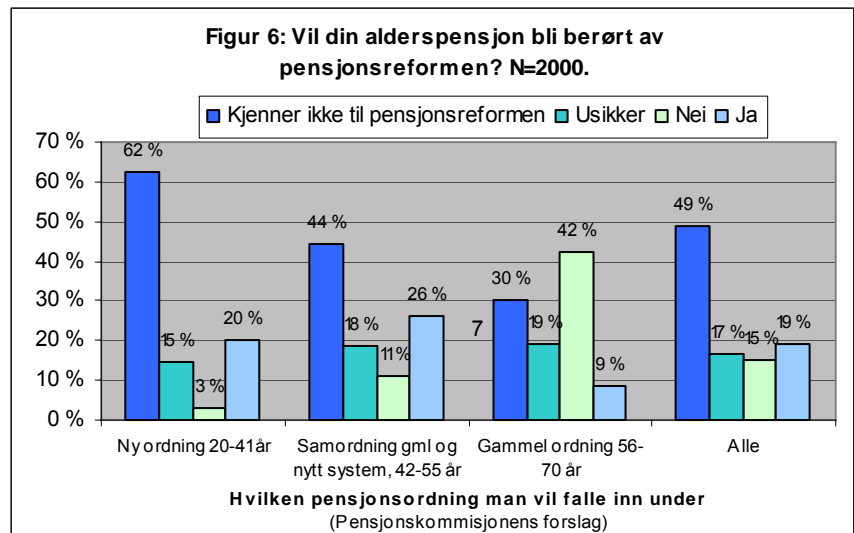
isolert sett bety så mye for denne gruppen (men det vil kunne gjøre det etter innføringen av pensjonsreformen).

En annen mulig forklaring på det tilsynelatende lave kunnskapsnivået er at den enkelte i stor grad må være aktiv selv for å tilegne seg informasjon, f.eks. ved å gå inn på NAVs Internett-side. Trolig vil personer som har lenge igjen til pensjonsalderen i mindre grad oppsøke informasjon selv. Dette underbygges også av at vi for begge kunnskapsspørsmålene finner en klar positiv sammenheng med alder. Også valg man tar i ung alder kan ha stor betydning for pensjonen, f.eks. for personer som arbeider deltid eller som bruker lang tid på å gjennomføre studier. Dersom man også ønsker å nå ut til grupper som ikke selv aktivt søker informasjon, er det behov for et bredere spekter av informasjonskanaler, som også når ut til disse gruppene (Se for øvrig vedlegg 1, tabell A1.2).

2.3 Få kjenner til pensjonsreformen

Bare halvparten av befolkningen i yrkesaktiv alder kjenner til at det planlegges innført et nytt pensjonssystem fra år 2010. Kjennskap til reformen øker med alder, og er lavest blant dem som i størst grad vil bli berørt av reformen (se figur 6).

NAV har ikke så langt gitt noen konkret informasjon om reformen, men den har vært behandlet politisk flere ganger, og det har vært bred offentlig debatt og mediedekning rundt reformen. Kjennskap til reformen ser ut til å øke med utdanningsnivå, og det er litt færre kvinner enn menn som oppgir å kjenne til reformen.

En av de store endringene i reglene rundt pensjonsopptjening i det foreslåtte pensjonssystemet, er at 40-årsregelen og besteårsregelen erstattes med en alleårsregel. Dette innebærer at alle år med inntekt medregnes i pensjonsgrunnlaget til den enkelte, i stedet for å beregne pensjonen på bakgrunn av de 20 beste inntektsårene. Blant de som var kjent med pensjonsreformen, var det bare halvparten som kjente til denne endringen.

Blant de som oppgir å kjenne til pensjonsreformen, har vi også spurt om de tror at deres alderspensjon vil bli berørt av reformen. Mens halve befolkningen sier de ikke kjenner til reformen, er det bare én av fem som er sikre på at de vil bli berørt av reformen. Én av seks mener de ikke vil bli berørt av reformen, og like mange sier de er usikre på om de vil bli berørt. Slik forslaget til nytt pensjonssystem ser ut nå, ligger det an til at alle nåværende og framtidige pensjonister i større eller mindre grad vil bli berørt av

Levealderjustering: Alderspensjonen skal justeres slik at folketrygdens utgifter forblir upåvirket selv om levealderen i befolkningen øker. For å motvirke effekten av delingstallet, må den enkelte arbeide 8 måneder lenger for hvert år den gjennomsnittlige levealderen for 67-åringene øker. Levealderjusteringen innebærer også at man får høyere årlig pensjon jo lenger man står i arbeid, fordi de opptjente pensjonsrettighetene da skal fordeles på færre gjenstående leveår. Dette foreslås innført fra 2010 for alle nye pensjonister.

Endret indeksering: Alderspensjonene skal følge gjennomsnittet av pris- og lønnsvekst når de er under utbetaling (mot lønnsvekst i dag). Dette foreslås innført fra 2010 for alle pensjonister. Opptjente rettigheter skal fortsatt reguleres etter lønnsveksten

pensjonsreformen¹¹. Også de som faller inn under dagens pensjonsmodell vil i noen grad bli påvirket, ved at det innføres levealderjustering og ved at indekseringen av pensjonen endres (se faktaboks). Imidlertid mener bare én av ti som faller inn under dagens ordning, at reformen vil berøre dem (figur 6).

2.3.1 Hva kjennetegner dem som har kunnskap om pensjon?

For kunnskapsspørsmålene finner vi at alder er den mest betydelige og robuste prediktoren. Når det gjelder kjennskap til pensjonsreformen, ser vi riktignok at det ikke er særlig forskjell mellom de yngste aldersgruppene. Sammenhengen med inntekt ser ut til å være positiv og robust, men det er kun de svært lave eller svært høye inntektsnivåene som skiller seg ut, akkurat slik vi så for spørsmålene som gjaldt interesse for pensjon.

Et interessant funn er at utdanning ikke er signifikant for faktaspørsmålet om 40-årsregelen, mens det er en positiv sammenheng med utdanningsnivå for de to øvrige spørsmålene om kjennskap til bestårsregelen og pensjonreformen, og der det i og for seg ikke kreves påviselig kunnskap for å svare ja. Når man presenteres for sider ved pensjonssystemet og blir spurt om man har kjennskap til dette, ser det altså ut til at personer med høy utdanning har større tilbøyelighet til å svare ja enn andre. Når man derimot stiller et konkret faktaspørsmål, finner vi imidlertid at personer med høy utdanning ikke svarer riktig i større grad enn andre.

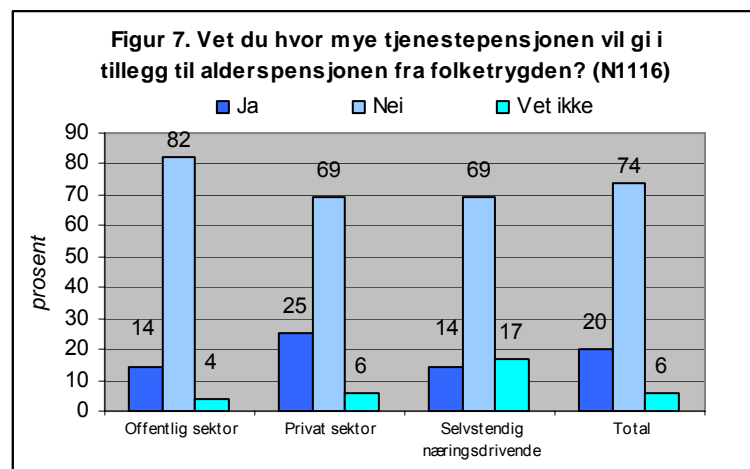
2.4 Obligatorisk tjenstepensjon er bedre kjent

Etter forslag fra Pensjonskommissjonen er det vedtatt at alle arbeidstakere skal være dekket av en tjenstepensjonsordning fra 1. juli 2006, men virksomhetene har frist fram til 1. januar 2007 med å etablere ordningen. Nærmere sju av ti arbeidstakere kjente til at de er, eller snart vil bli, dekket av en tjenstepensjonsordning. I perioden fram mot sommeren var dette et tema som var mye framme i media og det kan være noe av grunnen til at såpass mange sier at de kjenner til dette. Av de som kjente til sin tjenstepensjonsordning, var det imidlertid bare hver femte arbeidstaker som visste hvor mye denne ville gi i tillegg til alderspensjonen fra folketrygden¹².

2.4.1 Hvem kjenner til obligatorisk tjenstepensjon?

Vi fant en markant forskjell mellom arbeidstakere i privat og offentlig sektor. I privat sektor er det nesten dobbelt så mange som i offentlig sektor som visste hvor mye tjenstepensjonen ville gi i tillegg til alderspensjonen fra folketrygden (se figur 7).

En mulig forklaring på dette kan være at statsansatte, i motsetning til de fleste ansatte i privat sektor, ikke har en

¹¹ Om alle vil bli berørt, og i hvor stor grad, vil avhenge av hva som skjer med de offentlige tjenstepensjonsordningene.

¹² Alders- og førtidspensjonister som har en tjenstepensjon i tillegg til pensjonen fra folketrygden er også stilt dette spørsmålet, men vi ønsker her å fokusere på kunnskapsnivået blant de som ennå ikke har fått en tjenstepensjon.

tjenestepensjonsordning som gir et netto *tillegg* til alderspensjonen fra folketrygden, men som gir en garantert samlet pensjon på minst 66 prosent av brutto sluttlønn. Offentlig ansatte kan derfor i større grad tenkes å vite hva de får absolutt sett, og ikke hva de får i tillegg til alderspensjon. Respondentene ble her spurt om man visste *hvor mye* tjenestepensjonen ville gi i tillegg. Offentlig ansatte har tilsynelatende noe lavere kunnskap om tjenestepensjoner enn ansatte i privat sektor, men det er ikke mulig å trekke konklusjoner i forhold til om dette er en reell forskjell eller om det skyldes spørsmålsformuleringen. Spørsmålsstillingen i dette spørsmålet kan derfor i ettertid synes noe upresis. Det kan være rimelig å anta at dersom vi for eksempel hadde spurt statlig ansatte om de kjenner til bruttogarantiordningen for statsansatte, ville vi ha fått en annen fordeling på svarene.

Videre finner vi at andelen som vet hvor mye tjenestepensjonen vil gi i tillegg til alderspensjonen øker med alder og inntekt (se for øvrig tabell A1.3). Innad i aldersgruppen 30-59 år finner vi riktignok ingen forskjeller, heller ikke blant de som tjener under 600 000 kroner i året. De som arbeider deltid har betydelig lavere odds for å vite hva tjenestepensjonen gir i tillegg. Det er usikkert hva dette skyldes, men å arbeide deltid kan medføre en betydelig reduksjon både i pensjon fra folketrygden og i tjenestepensjon, og det er uheldig at deltidsansatte ser ut til å ha lav kunnskap på dette området. Vi fant ingen effekter av kjønn eller utdanning.

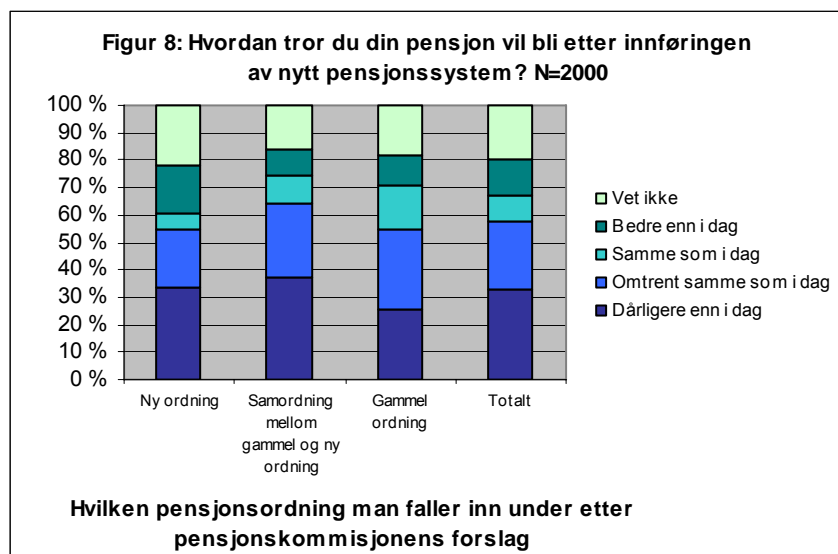
3. Blandede forventninger til pensjonsreformen, men få frykter økonomiske problemer

Én av tre tror de vil få dårligere pensjon med nytt pensjonssystem. Men likevel er det svært få, bare én av tjue, som tror de vil få problemer med å klare seg økonomisk som pensjonister. Dette indikerer at befolkningen faktisk har tillit til at de vil kunne ha en grei økonomisk situasjon også etter at de er blitt pensjonister.

3.1 Én av tre tror de vil få dårligere pensjon

En tredel av befolkningen tror de vil få dårligere pensjon med nytt pensjonssystem. Like mange tror de vil få samme, eller omtrent samme pensjon som med dagens system. Én av ti tror de vil motta høyere pensjon enn de ville fått under dagens ordning.

I figur 8 ser vi at de som helt eller delvis faller inn under ny pensjonsordning, i større grad enn andre tror de vil få dårligere pensjon. En negativ innstilling til pensjonsreformen øker også i takt med inntekten. Jo høyere inntekt, desto større sannsynlighet for mistanke om dårligere pensjon gjennom pensjonsreformen. I det nye systemet legges det opp til en tydeligere sammenheng

mellom tidligere arbeidsinntekt og pensjon. Dermed vil en god del av de med høy inntekt få bedre pensjon enn i dag, men dette vil selvfølgelig også avhenge av hvor lenge den enkelte velger å stå i arbeid. Det foreslåtte taket på opptjening gjør jo også sammenhengen mellom inntekt og pensjon i de høyeste inntektstgruppene mindre tydelig, selv om også disse kan få noe høyere pensjon enn de har i dag. Det er derfor vanskelig å konkludere med om pessimismen er velbegrunnet eller ikke.

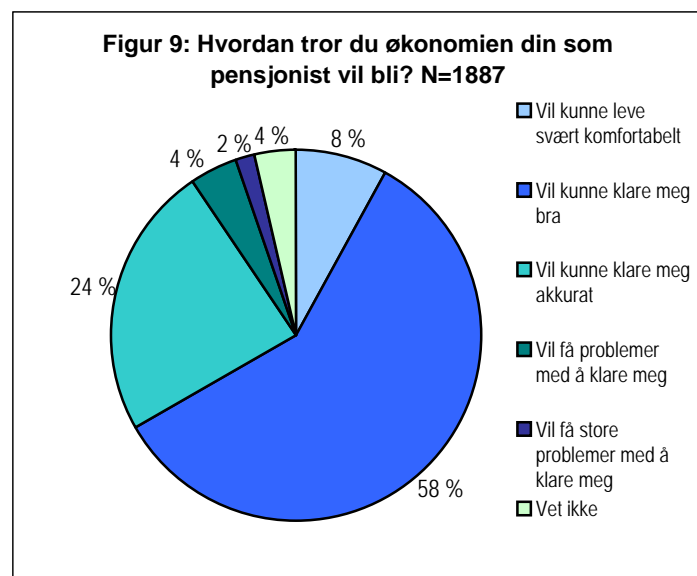
Regresjonsanalysen (tabell A1.4) viser at pessimisme i forhold til dårligere pensjon etter innføringen av pensjonsreformen først og fremst avhenger av alder og inntekt. De som nærmer seg pensjonsalder eller som allerede er pensjonister, var i mindre grad bekymret for effekten av pensjonsreformen. Det samme fant vi blant de som tjener under 300 000 kroner. Vi fant ingen effekt av utdanning så lenge alder inkluderes i modellen.

Blant førtidspensjonister var det en klart høyere andel som mente at pensjonsreformen vil gi dem dårligere pensjon enn blant andre på om lag samme alder. Det er mulig dette skyldes at denne gruppen har fått med seg at det i pensjonsreformen foreslås avkorting av den årlige pensjonen for personer som pensjonerer seg tidlig. Dette vil likevel ikke gjelde for de som allerede har tatt ut tidligpensjon før reformen innføres, så frykten blant førtidspensjonistene er noe ubegrunnet. Over 90 prosent av førtidspensjonistene befinner seg i aldersgruppen 60-70 år. Tolkningen blir dermed at pessimismen blant førtidspensjonistene ikke er særlig høyere enn blant personer under 60 år, men at den er høyere sammenlignet med andre i samme aldersgruppe som dem selv.¹³

Personer som er født utenfor Norge har signifikant lavere sannsynlighet for å tro at pensjonsreformen vil medføre lavere pensjon for dem. En nærmere kikk på data viser at dette kan forklares av at det er en betydelig høyere andel som har svart ”vet ikke” i denne gruppen.

3.2 Bare én av tjue frykter økonomiske problemer

Bare én av tjue tror de vil få problemer med å klare seg økonomisk som pensjonister. Stort sett ser det altså ut til at de fleste mener de vil kunne klare seg fint med sin framtidige pensjon (figur 9). En fjerdedel av befolkningen mener de vil klare seg akkurat. Til tross for at mange tror de vil få dårligere pensjon med det nye pensjonssystemet, indikerer disse resultatene at befolkningen faktisk har tillit til at de vil kunne ha en grei økonomisk situasjon også etter at de er blitt pensjonister.

¹³ En førtidspensjonist i aldersgruppen 60-70 år vil alt annet likt ha en odds som er 1,3 ganger høyere (dvs. $0,508 * 2,498$) for å mene at pensjonen vil bli dårligere som følge av pensjonsreformen (målt i forhold til en person som ikke er førtidspensjonist og som er i en annen aldersgruppe, men som ellers har tilsvarende egenskaper). Vedkommende vil derimot ha om lag 2,5 ganger høyere odds for å mene dette enn en annen person i samme aldersgruppe.

3.2.1 Hva kjennetegner de som tror de vil få dårlig økonomi som pensjonister?

Når vi studerer andelen som tror at de vil få dårlig økonomi som pensjonister, finner vi et ganske annet bilde enn for de som mener at pensjonsreformen vil gi dem dårligere pensjon (se regresjonsanalyse i tabell A1.2)¹⁴. Effekten av alder og utdanning er her omtrent den motsatte som for spørsmålet som gjaldt pensjonsreformens betydning for pensjonen. Vi finner at andelen som tror de vil få dårlig økonomi, avhenger positivt av alderen og negativt av inntektsnivået. For personer født utenfor Norge, er også effekten den motsatte på dette spørsmålet. Disse personene har høyere sannsynlighet enn personer født i Norge for å være bekymret for økonomien som pensjonist, også når det er kontrollert for de øvrige variablene. En av faktorene som har betydning for beregning av pensjonen etter dagens regler, er botid i Norge etter fylte 16 år. Mangel på tilstrekkelig botid kan være en mulig årsak til dette funnet.

Når det gjelder utdanning, er det slik at jo høyere utdanningsnivå, jo lavere andel tror at de vil få økonomiske problemer som pensjonist. En mulig forklaring er at personer med høy utdanning har større forhåpninger til framtidige inntektsmuligheter og til å stå lenge i arbeidslivet. Det er også sannsynlig at de har en større evne til å spare, også i form av formuesgoder som hus, hytte, osv.

Utdanning har også en egen effekt, utover den effekten som følger indirekte av inntektsnivået. Personer med grunnskole og høyskole/universitet utover 3 år som høyeste fullførte utdanning, har henholdsvis høyere og lavere sannsynlighet for å tro at de vil få dårlig økonomi som pensjonister sammenlignet med referansegruppen, som er de med videregående skole eller høyskole/universitet i inntil 3 år som høyeste fullførte utdanning. Vi ser også at studenter har svært lav sannsynlighet for å være bekymret for økonomien som pensjonister. Dette kan kanskje både forklares med at de har lenge igjen til pensjonsalderen og derfor velger å ikke bekymre seg, men også av at de generelt er optimistiske med hensyn til framtidige jobbmuligheter og har tillit til pensjonssystemet.

Kvinner er i større grad enn menn bekymret for sin økonomiske situasjon etter pensjonering. Kvinner har, dersom alle andre forhold holdes konstant, 1,5 ganger så høy odds som menn for å være bekymret for om de vil klare seg økonomisk som pensjonister. Kvinner har i gjennomsnitt noe lavere inntekt enn menn, men dette er korrigert for i analysen, og kan derfor i liten grad være forklaringen på dette. En annen mulig forklaring kan være at kvinner lever lenger enn menn og derfor oftere blir alene i løpet av pensjonisttilværelsen. Ettersom leviekostnadene er høyere for enslige enn for gifte, kan dette være en mulig forklaring på bekymringen blant kvinnene. Vi ser også at skilte og enslige i større grad enn andre er bekymret for sin økonomi som pensjonister.

3.3 Realistiske forventninger til pensjonens størrelse?

Når alderspensjonen i folketrygden og tjenestepensjonen er slått sammen, vil de fleste oppleve å få en pensjon etter skatt på mellom 60 og 80 prosent av den inntekten de hadde da de gikk av med pensjon. Dette omtales gjerne som kompensasjonsgrad (se faktaramme).

¹⁴ Dårlig økonomi som pensjonist er her definert som å ha oppgitt at man akkurat vil klare seg økonomisk, få økonomiske problemer eller store økonomiske problemer som pensjonist

Litt under halvparten av de yrkesaktive regner med å trenge mellom 60 og 80 prosent av inntekten de har i dag når de blir pensjonister¹⁵. Dette samsvarer godt med hva de fleste faktisk kan forvente å få utbetalt i pensjon.

En av tre oppgir at de vil trenge 80 prosent eller mer av den

inntekten de har i dag (se figur 10). Dette er mer enn hva de fleste kan forvente å få i pensjon, og bør nok tolkes som et uttrykk for at en del har urealistiske forventninger til hva de vil ha å rutte med som alderspensjonister. Det er en klar sammenheng mellom hvor mye folk sier de vil trenge som pensjonister og inntekten de har i dag.

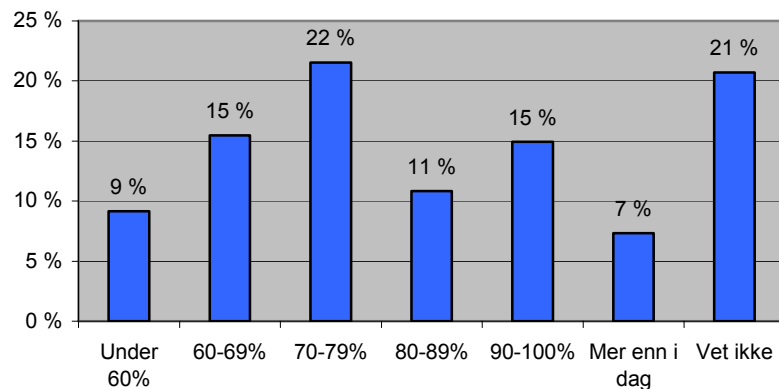
Nærmere halvparten av de som tjener under 300 000

kroner i året, mener de vil trenge 80 prosent av dagens inntekt eller mer. Det er her også en høy andel som mener de vil trenge mer i pensjon enn de tjener i dag, og dette kan være realistisk dersom disse personene har et stigende inntektsnivå fram mot pensjonsalderen, eller de har så lav inntekt at de vil få minstepensjon.

Kompensasjonsgrad

Ved gjennomsnittlig inntektsnivå ligger kompensasjonsgraden i folketrygden på rundt 50 prosent før skatt. Pensjonister har imidlertid lavere skatt enn yrkesaktive, og dette er med på å heve kompensasjonsgraden til rundt 60 prosent. I offentlig sektor ytes det bruttogaranti for tjenestepensjoner, noe som gjør at pensjonistene i denne sektoren er garantert et samlet bruttopensjonsnivå på minst 66 prosent av sluttlønn ved full opptjening. I privat sektor er tjenestepensjonene utformet annerledes, men vanligvis vil de ha en kompensasjonsgrad som ligger i nærheten av den i offentlig sektor, altså mellom 60 og 70 prosent av sluttlønn før skatt. Både i privat og offentlig sektor kan dette innebære at kompensasjonsgraden vil ligge på nærmere 80 prosent etter skatt.

Figur 10: Hvor mye av den inntekten du har i dag tenker du at du vil trenge som alderspensjonist? N=1839

3.3.1 Hva kjennetegner de som mener de har behov for mer enn 80 prosent av dagens inntekt i pensjon?

I regresjonsanalysen (tabell A1.4) finner vi som forventet at inntekt er den klart viktigste forklaringsvariabelen. Jo lavere inntekt, jo flere svarte at de vil trenge 80 prosent eller mer av dagens inntekt i pensjon. Når det gjelder alder, er det kun aldersgruppen 20-29 år som skiller seg fra de øvrige aldersgruppene. Årsaken til dette er nok at denne aldersgruppen i stor grad kan forvente å få en betydelig lønnsøkning i løpet av yrkeskarrieren. Ettersom respondentene er bedt om å oppgi hvor stor pensjon de vil trenge i forhold til dagens lønnsnivå, kan det derfor likevel være realistisk å oppgi en høy andel av lønnen på dette spørsmålet for denne gruppen.

Vi finner også at kvinner i større grad enn menn mener de vil trenge 80 prosent eller mer av inntekten, selv om vi korrigerer for inntektsforskjellene mellom kvinner og menn. Dette er i samsvar med tilsvarende funn i kapittel 3.2.1 hvor kvinner i noe større grad enn menn er bekymret for sin økonomiske situasjon som pensjonerte.

¹⁵ Vi har her ganske enkelt spurt: "Hvor mye av den inntekten du har i dag tenker du at du vil trenge som alderspensjonist?". Vi antar at de fleste har tolket dette som hvor høy disponibel inntekt de vil trenge som pensjonist i forhold til dagens disponible inntekt, altså sett i forhold til hvor mye de har å rutte med. En slik tolkning innebærer at vi mener inntekt etter skatt, og at vi mener samlet pensjon, inkl. evt. tjenestepensjon. Men vi kan ikke utelukke at folk har tolket dette spørsmålet noe ulikt.

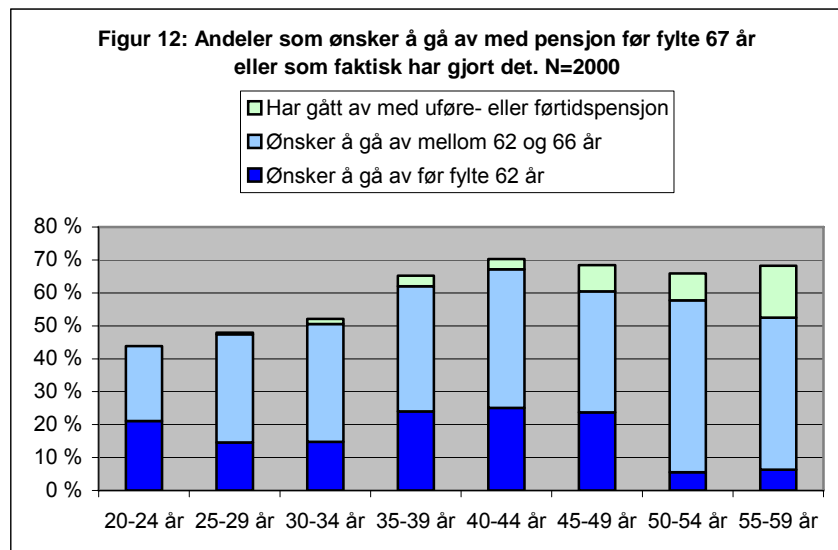
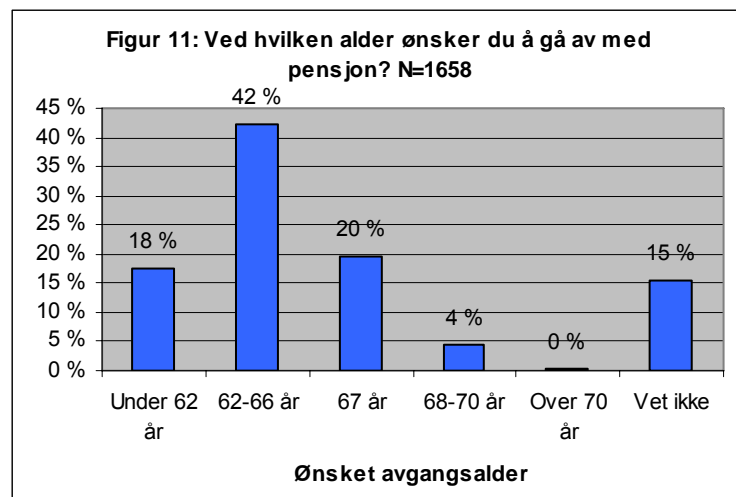
4. Mange ønsker å gå av tidlig, men økonomiske insentiver vil få flere til å stå lenger i jobb

De færreste yrkesaktive ønsker å jobbe fram til de fyller 67 år når vi stiller spørsmål om dette uten samtidig å oppgi hvilke økonomiske konsekvenser dette valget vil få. Bare én av fire yrkesaktive ønsker å gå av ved fylte 67 år eller senere. Når vi derimot gjør folk som ønsker å gå av tidlig klar over hvor stor årlig avkorting av pensjonen de må regne med og spør på nytt, blir bildet et annet. Det er da bare én av fire yrkesaktive som ønsker å gå av før fylte 67 år.

4.1 Når ønsker folk å gå av?

Figur 11 viser ved hvilken alder folk ønsker å gå av med pensjon dersom de ikke blir stilt overfor de økonomiske konsekvensene av dette valget¹⁶. Trenden er at andelen yrkesaktive som ønsker å pensjonere seg før fylte 67 år, øker med alderen fram til ca. 45 år, før den igjen synker. Noe av årsaken til den synkende tendensen etter fylte 45 år, er at de yrkesaktive som gjenstår blir en mer og mer selektert gruppe når alderen øker, fordi stadig flere går av med uførepensjon eller en form for førtidspensjon. For å forsøke å korrigere for dette, har vi i figur 12 vist både de som ønsker å gå av med tidligpensjon og de som faktisk har gjort det, begge deler målt som andel av befolkningen i hver aldersgruppe. Vi ser da at summen av de som ønsker å gå av før fylte 67 år og de som faktisk har gjort det, viser en relativt flat tendens etter fylte 45 år. Etter fylte 45 år er det rundt sju av ti som enten ønsker å gå av med tidligpensjon eller som allerede har gått av.

Fram til fylte 45 år ser det altså ut til at folk er mer negative til å stå lenge i arbeid jo lenger yrkeskarriere de har bak seg. Det er vanskelig å si om dette er en alderseffekt eller en kohorteffekt. Dersom det er en

¹⁶ Spørsmålsformuleringen er ganske enkelt: "Ved hvilken alder ønsker du å gå av med pensjon?". Vi tror at de fleste har tolket dette som hvilken avgangsalder de kunne tenke seg, sett bort fra eventuelle økonomiske konsekvenser av valget. Men vi kan ikke utelukke at en del folk kjenner til avkortingsreglene ved tidligpensjon som er foreslått i pensjonsreformen og at de har tatt hensyn til dette i svaret de har gitt. Figuren viser kun svarfordelingen blant de yrkesaktive. Personer som mottar full uførepensjon, førtidspensjon eller alderspensjon er ikke med i figuren.

alderseffekt, må tolkningen bli at de som er unge i dag tror de vil kunne komme til å stå lenge i arbeid, men at de vil endre sitt syn på dette etter hvert som de blir eldre og etter hvert som de erfarer hvor belastende en lang yrkeskarriere kan være. Dersom det er en kohorteffekt, så er tolkningen at de som er unge i dag, kanskje vil være mer positive enn de som er eldre i dag til å stå lenge i arbeid når de selv kommer i samme alder.

Spørsmålet om ønsket pensjoneringsalder er stilt uten henvisning til hel eller delvis pensjonering. Resultater vi kommer tilbake til senere i rapporten kan tyde på at en god del av de som ønsker å pensjonere seg tidlig ønsker seg en delvis pensjonering.

Personer som arbeider i virksomheter som er medlem av ordningen for avtalefestet pensjon (AFP) har mulighet til å gå av med pensjon fra fylte 62 år. AFP-ordningen ser ut til påvirke folks ønske om pensjoneringsalder. Vi fant at personer som arbeider i en virksomhet som er omfattet av AFP-ordningen i større grad enn andre ønsker å gå av før fylte 67 år. Av de som er omfattet av ordningen, svarte seks av ti at de tror de kommer til å benytte seg av denne. Mye kan tyde på at AFP-ordningen har gjort at 62-66 år er blitt etablert som gjengs pensjoneringsalder i bevisstheten hos store deler av befolkningen.

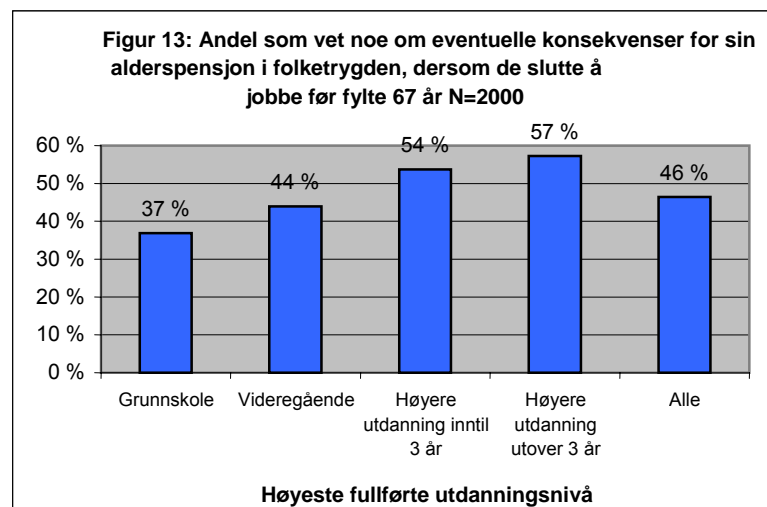
4.1.1 Hvilke forhold har betydning for ønsket om å gå av med pensjon før fylte 67 år?

Man kunne forvente at folk med høy utdanning i mindre grad enn andre skulle ønske å gå av med tidligpensjon. Dette kunne skyldes at høytutdannede ofte begynner yrkeskarrieren senere, og fordi de ofte har mindre fysisk belastende arbeid noe som gjør det mulig å stå lenger i jobb. Høytutdannede har også en bredere kompetanse, noe som gjør det lettere å komme seg gjennom omstillinger og strukturendringer i arbeidslivet. Men vi finner ingen sammenheng mellom ønsket om å gå av med tidligpensjon og utdanningsnivå og ei heller med inntekt (Se for øvrig tabell A1.5).

4.2 Lav kunnskap om konsekvenser av tidligpensjonering

Pensjonsalderen i folketrygden er mellom 67 og 70 år. For å få full tilleggspensjon i folketrygden, kreves 40 års opptjening. Dersom man har færre opptjeningsår, vil tilleggspensjonen bli forholdsmessig redusert. For personer som mottar AFP eller uførepensjon før overgang til alderspensjon, gjelder egne vilkår for hvordan alderspensjonen skal beregnes. I den nye pensjonsreformen er det foreslått at alderspensjonen skal justeres etter forventet gjenstående

levetid ved pensjoneringsalder. Dermed blir det en mer direkte sammenheng mellom den årlige pensjonsutbetalingen og pensjonsalder. Litt under halvparten av befolkningen vet noe om konsekvensene for alderspensjonen de vil få fra folketrygden dersom de slutter å jobbe før fylte 67 år. Andelen er omtrent den samme blant de som ønsker å pensjonere seg tidlig. Nesten halvparten av de som ønsker å gå av tidlig, har altså ikke satt seg inn i konsekvensene

av dette.

Kunnskapsnivået på dette feltet ser ut til å øke med utdanningsnivået (se figur 13) og med interessen for egen pensjon og pensjonsspørsmål generelt. Likevel er det bare mellom fem og seks av ti av de med høyere utdanning som vet noe om hva konsekvensene vil bli dersom de slutter å jobbe før allmenn pensjonsalder. Blant de som er svært interessert i pensjonsspørsmål generelt, er det seks av ti som vet dette. Personer som arbeider i en AFP-virksomhet har også jevnt over høyere kunnskapsnivå enn andre. Det ser derimot i liten grad ut til å være en sammenheng med alder. Personer under 30 år har riktignok noe lavere kunnskapsnivå enn andre aldersgrupper på dette feltet, men utover dette finner vi ingen forskjeller mellom aldersgrupper.

Disse resultatene kan virke noe nedslående, da de aller fleste burde hatt noe kunnskap på dette feltet. Men dette spørsmålet er ikke nødvendigvis så enkelt å svare på.

Spørsmålsformuleringen er ganske generell, og nevner ikke noen spesifikke former for tidligpensjon. Spørsmålet involverer indirekte både uførepensjon, AFP, og spesielle tidligpensjonsordninger for visse yrker. Spørsmålet involverer dessuten både dagens regelverk og i tillegg forslag til endringer i regelverket, derunder konsekvenser av pensjonsreformen. Det er foreslått at AFP som ordning skal videreføres, men ikke i hvilken form. Det er også nedsatt et utvalg som skal utrede om det er behov for endringer i uførepensjonen som en konsekvens av pensjonsreformen. Mandatet inkluderer også å utrede endringer i regelverket for hvordan alderspensjonen for en tidligere uførepensjonist skal beregnes. Alle disse endringene, både avklarte og uavklarte, kan gjøre at mange føler seg usikre på dette feltet. Vi er også usikre på hvordan respondentene har tolket dette spørsmålet. Vi antar likevel at respondentene har tolket spørsmålet noenlunde likt innenfor ulike grupper (grupper av utdanning, alder etc.), slik at vi kan sammenligne kunnskapsnivået mellom grupper, selv om det absolutte nivået på kunnskapen trolig i høy grad er sensitivt for selve formuleringen av spørsmålet.

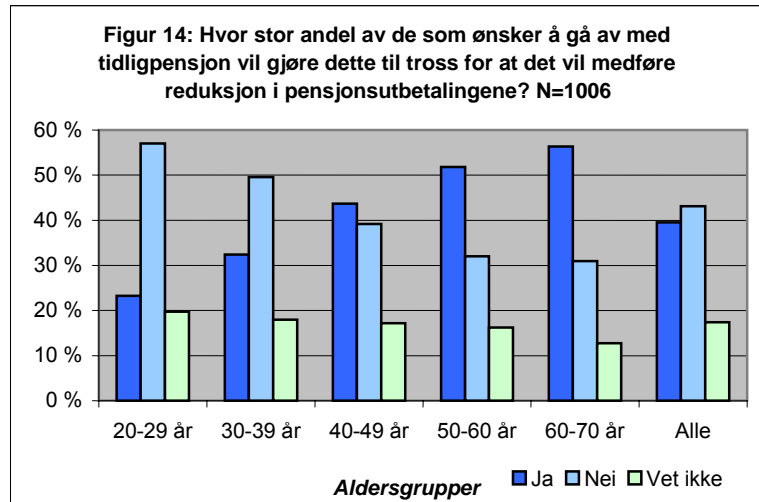
Kunnskapsnivået på dette feltet ser ut til først og fremst å øke med utdanningsnivået og interessen for egen alderspensjon/pensjonsspørsmål generelt. Aldersgruppen under 30 år skiller seg ut med signifikant lavere kunnskapsnivå enn andre grupper, mens kvinner og personer med årsinntekt over 400 000 kroner skiller seg ut med signifikant høyere kunnskapsnivå enn andre grupper (se tabell A1.5).

4.3 Tidligpensjonering for enhver pris?

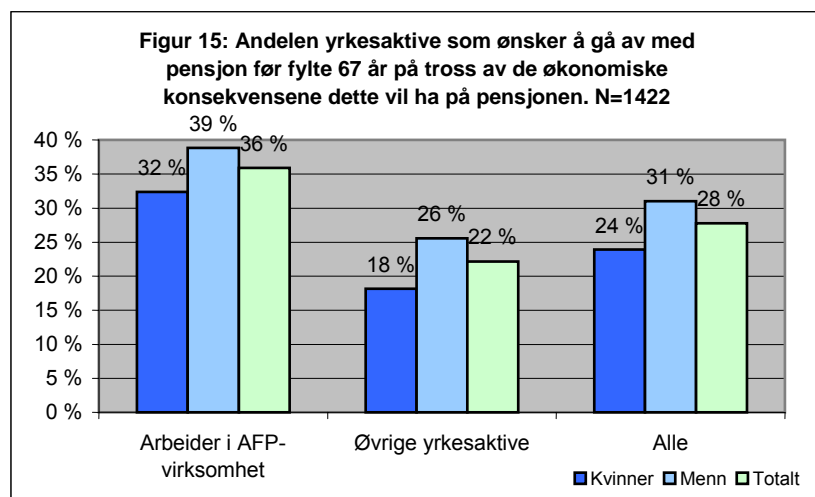
De som har svart at de ønsker å gå av før fylte 67 år, har også blitt stilt overfor anslag for hvor stor avkorting de må regne med å få i pensjonen i forhold til den ønskede avgangsalderen de har oppgitt. Deretter har de blitt spurt om de likevel ville gått av, gitt de økonomiske konsekvensene av dette valget.¹⁷ Rundt fire av ti opprettholder ønsket om å gå av, omtrent like mange ombestemmer seg, mens de øvrige er usikre. Jo nærmere pensjonsalderen man er, desto større er sannsynligheten for å opprettholde ønsket om å gå av tidlig, selv om man blir stilt overfor en betydelig avkorting i den årlige pensjonen (se figur 14). Avkortingene ser altså ikke ut til å veie så tungt for mange, særlig ikke for de eldre arbeidstakerne. Altså må det for mange være andre forhold enn de rent økonomiske som spiller inn når man velger å stå lenger i arbeid.

¹⁷ Avhengig av hvilken alder man har oppgitt at man ønsker å gå av ved, er det lagt inn en prosentvis avkorting i dette spørsmålet: 66 år = 5 % avkorting i pensjonen, 65 år = 10 %, 64 år = 15 %, 63 år = 20 %, 62 år = 25 %, Under 62 år = 30 %. (eksempel på avkorting hentet fra NOU 2004:1)

Totalt sett ønsker nærmere tre av ti yrkesaktive å gå av før fylte 67 år, til tross for de økonomiske konsekvensene dette vil medføre. Vi finner her tydelige forskjeller mellom personer som arbeider i AFP-virksomheter og øvrige yrkesaktive og mellom kvinner og menn (se figur 15).¹⁸ Menn ønsker i større grad enn kvinner å gå av tidlig, og ansatte i AFP-virksomheter ønsker også i større grad å gå av tidlig enn øvrige yrkesaktive. Andelen som er vist i figur 15 er basert på svarene på to ulike spørsmål. Først er respondentene spurt om når de kunne tenke seg å gå av med pensjon. Dersom de ønsker å gå av før fylte 67 år, er de deretter stilt overfor de økonomiske konsekvensene av dette valget, og spurt på nytt om de fortsatt ønsker å gå av tidlig. Det viser seg at personer som arbeider i AFP-virksomheter er mer tilbøyelig til å svare ja på begge spørsmålene i forhold til øvrige yrkesaktive.

Det er mulig med flere tolkninger av det første spørsmålet. Noen har nok tolket dette som et spørsmål om hvilken avgangsalder de kunne tenke seg, helt uavhengig av dagens regelverk og uavhengig av eventuelle økonomiske konsekvenser. Andre har kanskje valgt å svare en avgangsalder innenfor det intervallet som faktisk er mulig i følge dagens regelverk eller i følge foreslått regelverk for det nye pensjonssystemet. Det er dermed ikke urimelig at personer i AFP-virksomheter er mer tilbøyelig til å oppgi en lavere pensjonsalder på det første spørsmålet. På det andre spørsmålet er både personer som arbeider i AFP-virksomheter og øvrige yrkesaktive stilt overfor et tenkt tilfelle der de får samme prosentvise avkorting av pensjonen dersom de går av med tidligpensjon. Det er her ingen åpenbar grunn til at det skulle være forskjeller mellom hvordan personer i AFP-virksomheter og øvrige yrkesaktive svarer. Likevel finner vi altså her at personer i AFP-virksomheter i mindre grad enn andre lar seg påvirke av de økonomiske insentivene. Hva kan vi lære av dette? Dersom man endrer AFP-ordningen, slik at den i større grad gir økonomiske

¹⁸ Yrkesaktive som ikke vet når de ønsker å gå av med pensjon er ekskludert ved beregning av denne figuren. Antall respondenter som ligger til grunn for figuren er derfor lavere enn for figur 11, der disse inngår som egen kategori.

insentiver til å stå lenge i jobb, så er det grunn til å tro at personer som arbeider i AFP-virksomhetene vil bli mer lik personer som arbeider i øvrige virksomheter, hva gjelder ønsket pensjoneringsalder. Som vi ser av figur 15, kan det da være mulig å redusere andelen som ønsker tidligpensjon betraktelig. Dette forutsetter riktignok at det ikke finnes andre betydelige forskjeller mellom personer som arbeider i AFP-virksomheter og øvrige yrkesaktive enn selve retten til AFP. Dersom den første gruppen f.eks. i større grad har tungt fysisk arbeid og/eller dårligere helsetilstand, kan det tenkes at ønsket om tidligpensjon opprettholdes selv om AFP-ordningen reformeres. Resultater i avsnitt 4.4.1 taler riktignok mot denne hypotesen. Vi finner der at personer som i utgangspunktet ønsker å gå av med tidligpensjon, i større grad enn andre mener at økonomiske insentiver kan få dem til å stå ett år lenger i jobb.

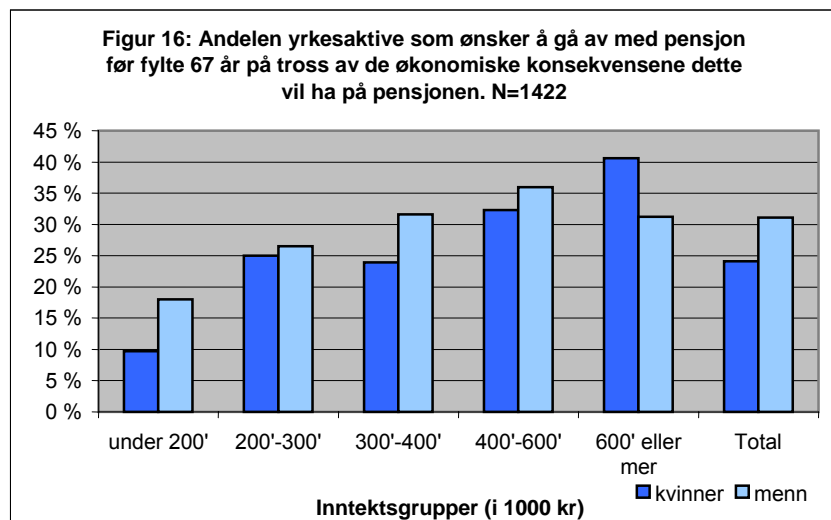
En mulig hypotese for å forklare kjønnsforskjellene er at kvinner jevnt over har lavere inntekt enn menn og at de derfor kanskje er mer påvirkelige overfor de foreslåtte økonomiske insentivene i det nye

pensjonssystemet. For å undersøke denne hypotesen har vi i figur 16 tatt for oss yrkesaktive kvinner og menn fordelt på inntektsgrupper og studert andelen som ønsker å gå av med pensjon før fylte 67 år på tross av de økonomiske konsekvensene.

Innenfor hver inntektsgruppe er det jevnt over er en lavere andel kvinner som ønsker

å gå av med tidligpensjon enn menn, med unntak av den høyeste inntektsgruppen (men det er bare rundt 5 prosent av kvinnene som befinner seg i denne gruppen). Kjønnsforskjellene opprettholdes altså på tvers av inntektsforskjellene. Figuren viser også at det totalt sett ser ut til at andelen som ønsker tidligpensjon øker med inntekten. En regresjonsanalyse der sannsynligheten for å ønske å gå av med tidligpensjon er avhengig variabel, viser imidlertid ingen signifikant effekt av inntekt (se tabell A1.5). De viktigste forklaringsfaktorene er om vedkommende arbeider i en AFP-virksomhet, kjønn og alder. Det er særlig folk i 20-årene som i langt mindre grad enn andre ønsker å gå av med tidligpensjon. En mulig forklaring er at det er veldig lenge til disse kan bli pensjonister, og at mange i denne gruppen ikke nødvendigvis har et reflektert forhold til når de ønsker å gå av med pensjon. I og med at mange i 20-årene har lavere inntekt enn gjennomsnittet, kan dette være med på å forklare noe av bildet vi ser i figur 16, altså at den tilsynelatende sammenhengen mellom inntekt og ønsket avgangsalder kanskje til en viss grad skyldes alder. Vi kan ikke helt utelukke inntekt som en underliggende årsak, men tallgrunnlaget for å påvise dette er svakt.

Sannsynligheten for å ønske å gå av med pensjon før fylte 67 år øker med alderen. Dette gjelder både når respondentene ikke blir stilt overfor de økonomiske konsekvensene og når de blir det. I det siste tilfellet er imidlertid forskjellen mellom yngre og eldre enda noe større, ettersom de yngre aldersgruppene i noe høyere grad ser ut til å la seg påvirke av de økonomiske insentivene.

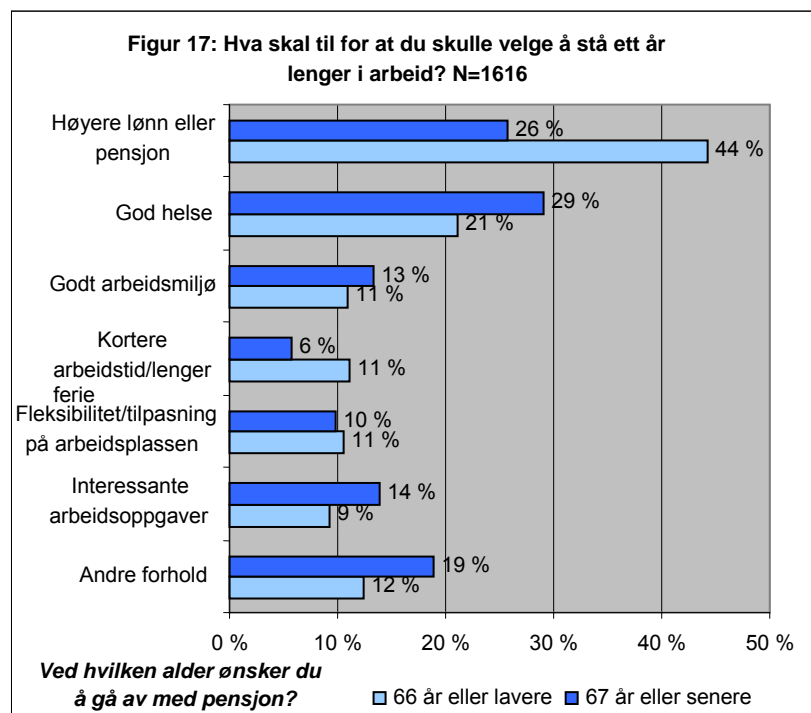
4.4 Hva kan holde folk lenger i arbeidslivet?

Mange gir uttrykk for at de ønsker å pensjonere seg før de når pensjonsalder i folketrygden. Hva må så til for å holde folk lenger i arbeid? En av fire yrkesaktive sier de vil gå av tidlig til tross for reduksjon i pensjonen; derfor må det være andre forhold som også veier tungt i folks vurderinger rundt avgangsalder.

I undersøkelsen vår har vi spurt de yrkesaktive om hva som skal til for at man skal velge å stå ett år lenger i arbeid.¹⁹ Det er to forhold som blir nevnt klart oftest, og dette er økonomiske hensyn og god helse (se tabell 1). Økonomiske hensyn inkluderer her både de som ønsker høyere lønn, høyere pensjon og lignende forhold. Det er rundt 20 prosent som nevner høyere lønn, mens rundt 15 prosent nevner høyere pensjon.²⁰ Ellers ser vi at mange også er opptatt av godt arbeidsmiljø, å ha interessante arbeidsoppgaver, tilrettelegging på arbeidsplassen, kortere arbeidstid eller lenger ferie. Mange av disse momentene avhenger av innsats og vilje fra arbeidsgiver.

Økonomiske hensyn som høyere lønn/pensjon el.l.	36 %
God helse	25 %
Godt arbeidsmiljø	12 %
Ha/få interessante arbeidsoppgaver	11 %
Fleksibilitet/tilpasning på arbeidsplassen	10 %
Kortere arbeidstid/lenger ferie	9 %
Andre forhold	14 %
Vet ikke	13 %
Ikke aktuelt å stå lenger i arbeid	5 %

Figur 17 viser hva som skal til for at folk vil være villig til å stå ett år lenger i jobb sett i forhold til hvilken alder de ønsker å gå av med pensjon i utgangspunktet. Blant de som ønsker å gå av med pensjon før fylte 67 år, ser vi langt flere i denne gruppen legger vekt på økonomiske hensyn som høyere pensjon og lønn, sammenlignet med de som i utgangspunktet ønsker å stå lenger i jobb. Nesten halvparten av denne gruppen kan være villig til å stå ett år lenger i jobb dersom de får høyere lønn eller høyere pensjon. Også kortere arbeidstid og lenger ferie er

¹⁹ For å unngå å lede respondentene inn på visse svar, har respondentene fått svare fritt uten at det har blitt lest opp noen svaralternativer. Svarene har deretter senere blitt kodet inn i ulike kategorier. Denne måten å stille spørsmålet på, gir trolig lavere andeler for de fleste svaralternativene enn om svaralternativene hadde blitt lest opp.

²⁰ Vi har valgt å slå sammen alle forhold som gjelder økonomiske hensyn fordi vi tror respondentene er nokså indifferente mellom å få høyere lønn for å jobbe lenger eller å få høyere pensjon for å stå lenger i jobb. Men disse to forholdene er ulike i den forstand at arbeidsgiver i størst grad kan bidra til høyere lønn, mens myndighetene i størst grad kan påvirke pensjonen til denne gruppen. Men det er også mulig for myndighetene å f.eks. gi lavere skatt til eldre arbeidstakere, slik at nettolønnen øker, og det er mulig for arbeidsgiverne å legge til rette for en tjenestepensjon som er slik at pensjonen blir høyere jo lenger man står i jobb.

av størst betydning for de som ønsker å gå av tidlig. Blant de som i utgangspunkt ønsker å stå lenge i jobb, finner vi at god helse og interessante arbeidsoppgaver er av større betydning enn for andre.

Hvorvidt folk faktisk kommer til å stå lenger i arbeid, avhenger naturligvis ikke bare av arbeidstakernes egne ønsker, men også av om arbeidsgiverne ser seg tjent med å ansette og/eller beholde eldre arbeidstakere. Vi kan ikke regne med at samfunnsansvar alene er nok på dette feltet. Ettersom denne undersøkelsen retter seg mot arbeidstakere, er ikke dette noe vi kan belyse i særlig grad. Men det kan være grunn til å tro at arbeidsgivere også påvirkes av økonomiske insentiver. En av målsetningene bak pensjonreformen er å øke den reelle pensjoneringsalderen. Forhold som gjør det kostbart å ansette eller beholde eldre arbeidstakere, slik som f.eks. høyere innbetalinger til tjenstepensjonsordninger eller lenger ferie (og dermed høyere feriepengesats), kan gjøre det vanskeligere å nå denne målsetningen. Generell mangel på arbeidskraft, pga. økende andel eldre i befolkningen, kan bidra til å gjøre eldre arbeidstakere mer attraktive på arbeidsmarkedet.

4.4.1 Hvilke forhold har betydning for å stå ett år lenger i arbeid?

En regresjonsanalyse (se tabell A1.6) viser at blant de som sier at økonomiske forhold som høyere lønn, høyere pensjon e.l. kunne få dem til å stå i arbeid i ett år lenger, finner vi kun to signifikante effekter. Yrkesaktive i alderen 60-70 år er i noe mindre grad opptatt av økonomiske forhold enn yngre arbeidstakere. Den mest betydelige forklaringsvariabelen ser ut til å være hvilken avgangsalder folk ønsker. De som ønsker å gå av med pensjon før fylte 67 år (uten å bli stilt overfor økonomiske konsekvenser av dette valget) har alt annet likt 2,6 ganger så høy odds for å nevne økonomiske hensyn enn de som ønsker å gå av ved 67 år eller senere.

Med hensyn til interessante arbeidsoppgaver, finner vi at andelen som nevner dette øker betydelig med utdanningsnivået. Blant de med grunnskole som høyeste fullførte utdanning er det bare 7 prosent som mener at det å ha eller få interessante arbeidsoppgaver kan få dem til å stå ett år lenger i jobb, mens 18 prosent av de som har mer enn 3 års høyere utdanning mener det samme. Noe av forklaringen på dette kan være at de med høyere utdanning også i utgangspunktet har mer interessante arbeidsoppgaver.

Når det gjelder god helse er situasjonen den motsatte. 40 prosent av de med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, mener at god helse kan få dem til å stå ett år lenger i jobb, mens bare 20 prosent av de med mer enn 3 års utdanning ved høyskole/universitet sier det samme. Dette kan ha sammenheng med at personer med lav utdanning i større grad enn andre har en jobb som er fysisk belastende, eller at personer med lav utdanning i utgangspunktet har dårligere helsetilstand enn andre.

En regresjonsanalyse (se tabell A1.6) der god helse er den avhengige variabelen, viser at personer med grunnskole som høyeste fullførte utdanning har signifikant høyere sannsynlighet for å nevne god helse i forhold til de øvrige utdanningsgruppene. Vi finner også en viss kjønnsforskjell - kvinner oppgir god helse noe oftere enn menn. Dette kan ha sammenheng med at kvinner har høyere uføretilbøyelighet enn menn, og at framtidige helseproblemer derfor er en større trussel for planer om å stå lenge i jobb. Også når det gjelder sannsynligheten for å nevne kortere arbeidstid eller lenger ferie, finner vi kjønnsforskjeller. Kvinner nevner i langt høyere grad enn menn kortere arbeidstid eller lenger ferie som noe som kan få dem til å stå lenger i jobb. Det er ikke godt å si hva dette skyldes, men kvinner har

jevnt over noe lavere yrkesdeltakelse enn menn og arbeider oftere deltid. Muligheten for å kombinere deltidsarbeid og pensjon de siste årene av yrkeskarrieren kan derfor se ut til å være noe som er særlig i samsvar med kvinners preferanser. Et mer opplagt funn er at deltidsansatte i mindre grad enn andre legger vekt på kortere arbeidstid eller lenger ferie som noe som kan få dem til å stå lenger i jobb. Dette skyldes naturlig nok at denne gruppen allerede har kort arbeidstid.

Vi finner at det å være student gir negativ signifikant effekt. Denne gruppen ser altså ut til i liten grad å bekymre seg for framtidige helseproblemer. Dette kan både ha sammenheng med studentenes unge alder, men også med at de fleste studenter kan regne med å få arbeid som er mindre fysisk belastende enn personer med lavere utdanning. Vi finner riktignok ingen signifikant effekt av alder, heller ikke dersom studenter tas ut av modellen. Ellers finner vi at personer som ønsker å gå av før fylte 67 år, i mindre grad nevner god helse enn de som ønsker å gå av senere. Dette er kanskje opplagt, da det er større risiko for at dårlig helse vil sette en stopper for yrkeskarrieren for personer over 67 år enn for personer under 67 år. Likevel er dette et interessant funn, ettersom AFP-ordningen var tenkt å gi en verdig avskjed til de såkalte "sliterne" i arbeidslivet, altså de med fysisk belastende arbeid og en lang yrkeskarriere bak seg. Et generelt funn er imidlertid at de som ønsker å gå av tidlig ikke ser på helsa som et hinder for å jobbe lenger, men at økonomiske insentiver derimot ser ut til å kunne ha effekt.

Kortere arbeidstid eller lenger ferie blir nevnt noe hyppigere av de som i utgangspunktet ønsker å tidligpensjonere seg. Det samme gjelder de som arbeider i en AFP-virksomhet. De som ønsker å gå av tidlig må sies å være personer som i utgangspunktet verdsetter fritid høyt, og muligheten for å få mer fritid ved siden av jobben kan bidra til å øke pensjoneringsalderen for denne gruppen. Innføringen av en mer fleksibel ordning for å kombinere arbeid og pensjon kan bidra i denne retningen.²¹

5. Mange ønsker kombinere arbeid og pensjon

For mange er arbeidslivet langt fra forbi selv om man pensjonerer seg. Seks av ti yrkesaktive har planer om å ha inntektsgivende arbeid ved siden av pensjonen. Blant alderspensjonistene oppgir rundt fire av ti at de har eller har hatt inntektsgivende arbeid ved siden av pensjonen, mens denne andelen er noe lavere blant førtidspensjonistene. Det ser altså ut til at det er flere som har planer om å ha arbeid ved siden av pensjonen, enn som faktisk ender opp med å ha det. Blant selvstendig næringsdrivende har hele tre fjerdedeler planer om å jobbe ved siden av pensjonen, men over halvparten av de som jobber i offentlig sektor har også slike planer.

Regresjonsanalyser (tabell A1.7) viser ingen sammenheng med utdanningsnivå eller inntekt, men det er en noe lavere andel personer som arbeider i AFP-virksomhet som planlegger å kombinere arbeid og pensjon enn øvrige yrkesaktive. Dette kan delvis ha sammenheng med de svake økonomiske insentivene til å arbeide i dagens AFP-ordning, men det kan også ha sammenheng med de strenge reglene for å arbeide ved siden av en full AFP-pensjon (selv om det også er mulig å ta ut gradert AFP-pensjon i kombinasjon med arbeid). En reform av AFP-ordningen som gir bedre insentiver til arbeid kan endre motivasjonen også for ansatte i AFP-virksomheter.

Enslige og selvstendig næringsdrivende ønsker i større grad enn andre å kombinere arbeid og pensjon. Blant enslige kan dette ha sammenheng med at de har mindre behov for tid til

²¹ Men en mer fleksibel ordning for å kombinere arbeid og pensjon kan også ha motsatt effekt, i den forstand at det kan føre til at personer som ellers ville ha arbeidet fulltid i stedet vil kombinere arbeid og pensjon.

familie, mens det blant selvstendige kan skyldes at en del av disse ser på sitt egne firma som en hobby. Kvinner har i mindre grad enn menn planer om å kombinere arbeid og pensjon. Det er usikkert hva dette skyldes, men en tenkelig forklaring er at kvinner i større grad enn menn har eldre ektefeller som kanskje allerede er pensjonert, og at dette kan medføre at de ikke ønsker å arbeide ved siden av pensjonen.

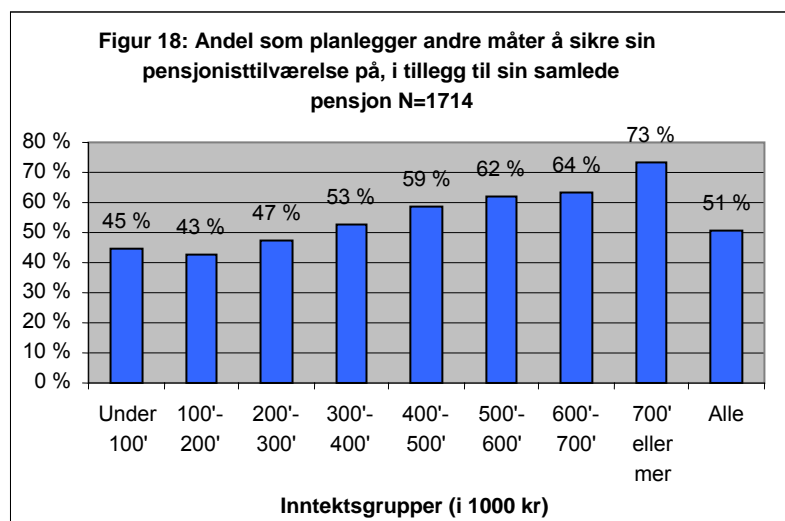
Personer som mottar en midlertidig ytelse (sykepenger, rehabiliteringspenger o.l.) har også lavere sannsynlighet for å planlegge å kombinere arbeid og pensjon. Det er opplagt at dette har med helsesituasjonen å gjøre. Tilsvarende sammenheng finner vi for studenter, men sammenhengen der er ikke like klar. En mulig forklaring er at studenter generelt planlegger å pensjonere seg sent, slik at å kombinere arbeid og pensjon da blir mindre aktuelt. Det er også høyst sannsynlig at denne gruppen ikke har reflektert særlig over dette siden det ligger såpass langt fram i tid.

6. Mange sparer til pensjonisttilværelsen

Halvparten av befolkningen mellom 20 og 70 år oppgir at de i tillegg til sin samlede pensjon har sikret, eller planlegger å sikre, pensjonisttilværelsen på andre måter. De fleste gjør dette gjennom privat sparing, privat pensjonsforsikring eller privat pensjonsavtale. Én av fem sier de vil sikre seg økonomisk gjennom salg av eiendom, bolig eller aksjer. Kun få sier at de vil belåne bolig for å ha mer penger å leve for, selv om vi vet at dette er noe som stadig blir mer utbredt.

At såpass mange sparer - eller planlegger å spare - ved siden av pensjonen, kan tyde på at mange oppfatter at pensjonen ikke vil være tilstrekkelig for å dekke deres økonomiske behov eller ønsker for alderdommen. I NOU 2204:1 går det fram at over halvparten av befolkningen ikke oppfatter folketrygdens ytelser som tilstrekkelige. Dette betyr imidlertid ikke det samme som at folk ikke har tillit til pensjonssystemet. En person kan ha tillit til at pensjonssystemet vil innfri sine forpliktelser, samtidig som vedkommende er misfornøyd med nivået på ytelsen. I følge en undersøkelse gjort av NOVA for Pensjonskommisjonen (NOU 2004:1) var det bare et mindretall av befolkningen som ga uttrykk for at de ikke trodde trygden ville innfri sine løfter når de engang i framtida skulle ta ut pensjon.

I figur 18 ser vi at det er en tydelig sammenheng mellom inntekt og andelen som planlegger måter å finansiere pensjonisttilværelsen på. Dette har nok sammenheng med evnen til å spare. De som i minst grad sparer til pensjonisttilværelsen, er de lavest lønnede og de som sier de vil trenge mellom 90 og 100 prosent av dagens inntekt og de som sier de vil trenge mer i pensjon enn de tjener i dag.

Man skulle forvente at det også var en sammenheng mellom planlagt pensjonsalder og andelen som har tenkt til å spare. Blant de som sier at de ønsker å gå av før fylte 62 år, er det riktignok seks av ti som planlegger å spare, men vi finner ingen forskjeller mellom de som planlegger å pensjonere seg når de er mellom 62 og 66 år og de som planlegger å pensjonere seg senere enn dette. Andelen er på rundt halvparten i begge disse gruppene.

At så få av de som ønsker å pensjonere seg tidlig har konkrete planer for å finansiere dette, kunne kanskje skyldes at mange av disse arbeider i AFP-virksomhet. Etter dagens regelverk kan denne gruppen gå av med tidligpensjon uten avkorting av den årlige pensjonen, noe som gjør behovet for sparing mindre. Men vi kan ikke bekrefte en slik hypotese på bakgrunn av data fra undersøkelsen, for vi finner ikke en lavere andel som planlegger å spare blant ansatte i AFP-virksomheter enn blant øvrige yrkesaktive.

Den mest betydelige forklaringsvariabelen for dette spørsmålet er inntekt. Andelen som planlegger å spare til pensjonisttilværelsen øker klart med inntekten. Forklaringen på dette må være at desto høyere inntekt folk har, desto større er muligheten for at de kan ta seg råd til slik sparing. Vi finner også at personer med grunnskole som høyeste fullførte utdanning i mindre grad planlegger å spare enn andre, noe som kan ha en tilsvarende forklaring. Ansatte i privat sektor planlegger i større grad enn andre privat sparing. Dette kan skyldes at offentlig ansatte jevnt over har en svært god dekning gjennom offentlig tjenstepensjon, mens nivået på de private tjenstepensjonene varierer langt mer, slik at det kan være større behov for å spare privat (se tabell A1.7).

7. Manglende kunnskap blant deltidsarbeidende

Fire av ti deltidsarbeidende svarer 'vet ikke' på spørsmålet "I hvor stor grad tror du det vil påvirke pensjonen din at du arbeider deltid?". Nær én av fire deltidsarbeidende mener at det å jobbe deltid ikke, eller kun i liten grad, vil påvirke deres alderspensjon. Like mange mener at deltidarbeid bare i noen grad vil påvirke pensjonen. Dette kan tyde på at det ikke i tilstrekkelig grad er blitt kommunisert hvilken, og hvor stor, konsekvens det å jobbe deltid kan ha for opptjening av pensjon.

Nå bør det bemerkes at deltidsarbeidende i offentlig sektor jevnt over nok vil komme noe gunstigere ut pensjonsmessig enn deltidsarbeidende i privat sektor. Dette på grunn av bruttoprinsippet for de med tjenstepensjoner fra det offentlige.

I dagens pensjonsordning er det slik at de som er deltidsarbeidende hele yrkeskarrieren, eller bare jobber noen få år, i stor grad ender opp som minstepensjonister på linje med personer uten tidligere arbeidsinntekt. Personer som derimot arbeider deltid bare deler av yrkeskarrieren kan, på grunn av bestårsregelen, gjøre dette i dagens pensjonssystem uten at dette får negative følger for pensjonen. I det nye pensjonssystemet er det imidlertid lagt opp til at pensjonen i større grad skal reflektere arbeidsinnsats, og all arbeidsinntekt og alle inntektsår skal telle med i beregningen av pensjonen. Det betyr at de som er deltidsarbeidende hele yrkeskarrieren vil komme bedre ut med ny ordning, mens de som jobber deltid deler av yrkeskarrieren vil få lavere pensjon i det nye systemet, hvor alle inntektsår skal telle med. For at deltidarbeid ikke skal få overraskende eller uønskede konsekvenser for den enkelte, er det viktig at myndighetene gir tydelig informasjon om hvilke konsekvenser deltidarbeid har for pensjonen.

8. Oppfattes tjenestepensjon som viktig?

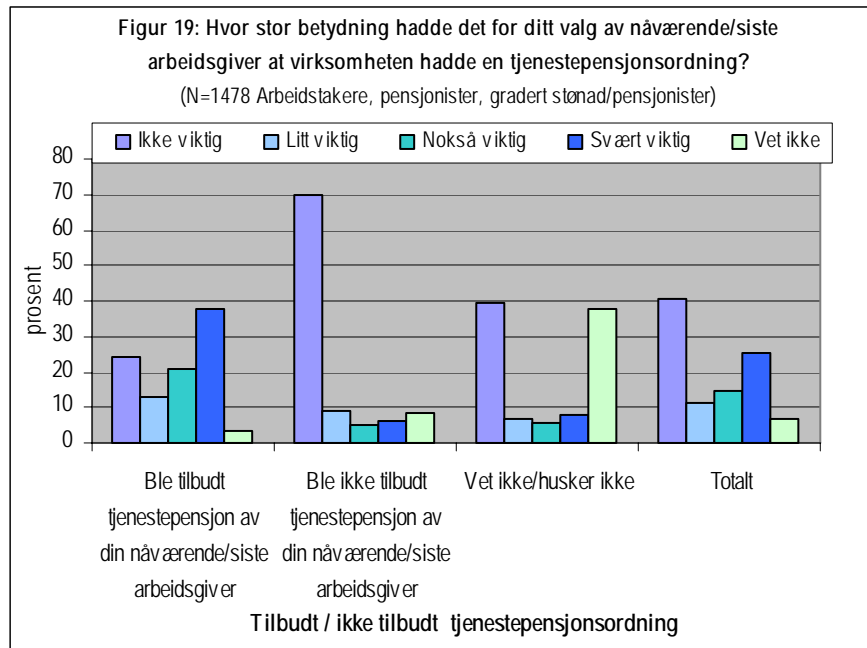
Totalt oppga litt under halvparten av respondentene i vårt materiale at det ikke var viktig for dem at deres nåværende eller siste arbeidsgiver hadde tilbudt en tjenestepensjonsordning.

Blant de som ikke var dekket av en slik ordning, sa 70 prosent at dette ikke hadde hatt betydning ved valg av arbeidsgiver.

Blant de som ikke visste eller husket om de var dekket av en tjenestepensjon i nåværende eller siste jobb, svarte 40 prosent at dette ikke var viktig, mens like mange svarte 'vet ikke'. Blant de som var dekket av en tjenestepensjonsordning, svarte seks av ti at dette var svært eller nokså viktig. Det var ikke særlig

forskjell mellom menn og kvinner, eller mellom personer ansatt i offentlig og privat sektor.

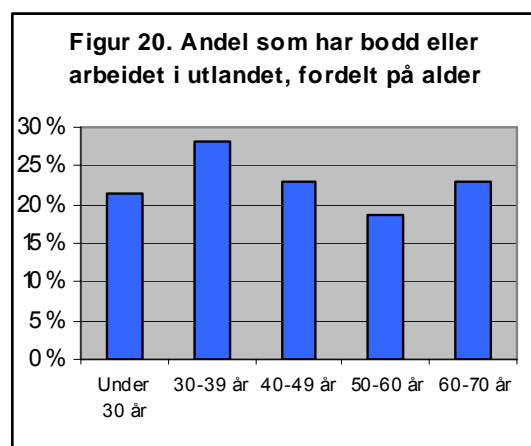
Det var små forskjeller mellom ulike aldersgrupper, med unntak av personer under 25 år. Det var heller ingen entydige resultater for ulike inntektsgrupper.

9. Opphold eller arbeid utenfor Norge

Dersom man har bodd og arbeidet i utlandet, kan dette få innvirkning på pensjonen. For de med norsk pensjon som har bodd eller arbeidet i utlandet, er det vanligst å ha oppholdt seg i landene innenfor EØS-området. Det er ingen direkte samordning av norsk og eventuell utenlandsk pensjon innenfor EØS-området. Man skal ha utbetalt pensjon fra det/de landene man har opptjent pensjonsrettighetene i forhold til en pro rata beregning.

Dersom man har arbeidet en god del år i utlandet, kan det for eksempel bli slik at man ikke har opptjent fulle pensjonsrettigheter i Norge, og dermed få en avkorting i norsk pensjon. Samtidig varierer størrelsen på den utenlandske pensjonen mye fra land til land. Man kan for eksempel anta at pensjonsutbetalingene i mange av de nye østeuropeiske medlemslandene er en god del lavere enn i Norge. Om man har jobbet i et land som ikke har trygdeavtale med Norge, avhenger utbetaling av om dette landet har bestemmelser som gir rett til eksport av pensjon. I tillegg har man ikke opptjent pensjospoeng i Norge i den aktuelle perioden. Da kan pensjonsutbetalingen bli lavere. Det vil også være eksempler på at en kan komme svært godt ut av det dersom man har rettigheter fra utlandet. Om

en person f. eks. har jobbet 40 år i Norge, og i tillegg har jobbet 10 år i et land som gir rett til eksport til pensjon, vil vedkommende ha rett til den pensjonen 10 års opptjening i det aktuelle landet gir, på toppen av full norsk pensjon.

I vårt utvalg oppga 23 prosent at de hadde bodd eller arbeidet i utlandet. Figur 20 viser fordelingen på ulike aldersgrupper. Vi ser altså at det blir stadig vanligere å ha bodd eller arbeidet perioder i utlandet. Dette fenomenet er størst i aldergruppen mellom 30-39 år.

Blant disse var fem av seks nordmenn. På spørsmål om de hadde undersøkt hvilken betydning det vil ha for deres pensjon, var det kun tre av ti som hadde gjort det. Andelen øker med alder, og det var personer over 50 år som i størst grad hadde forsøkt å finne ut av pensjonsmessige følger av utenlandsopphold. Blant de over 50 år hadde fire av ti søkt slik informasjon.

10. Kanaler for informasjon

10.1 Hvor henter folk informasjon om pensjon?

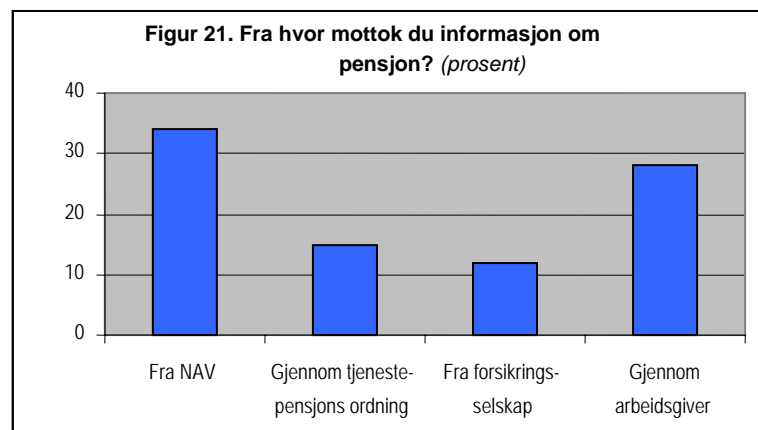
Blant de som har svart at de har fått eller innhentet informasjon om hva de vil få i alderspensjon, har vi også spurt om hvor de har fått denne informasjonen fra. NAV er som forventet den største kilden til informasjon, men bare én av tre oppgir at de har fått informasjon herfra. NAV bør ha som målsetning å være et klart førstevalg for de som ønsker informasjon om pensjon. Det er nesten like mange, 28 prosent, som oppgir å ha fått informasjon via arbeidsgiver.

Dette er en høy andel, men vi antar at foretak som er medlem i AFP-ordningen i stor grad gir informasjon til sine ansatte. En del folk skaffer seg nok også informasjon ved å snakke med kolleger. Selv om det ikke er akkurat dette vi har siktet til i dette svaralternativet, er det nok en del som har valgt å oppgi "arbeidsgiver" som svar også slike tilfelle. Andre hovedkilder til informasjon er tjenstepensjonsordninger og forsikringsselskap. Mange av disse institusjonene har bygget opp god kompetanse på pensjonsområdet og tilbyr rådgivningstjenester. Mange har også egne pensjonskalkulatorer på Internett, på lik linje med www.nav.no.

Dette er en høy andel, men vi antar at foretak som er medlem i AFP-ordningen i stor grad gir informasjon til sine ansatte.

En del folk skaffer seg nok også informasjon ved å snakke med kolleger. Selv om det ikke er akkurat dette vi har siktet til i dette svaralternativet, er det nok en del som har valgt å oppgi "arbeidsgiver" som svar også slike tilfelle. Andre hovedkilder til informasjon er tjenstepensjonsordninger og forsikringsselskap. Mange av disse institusjonene har bygget opp god kompetanse på pensjonsområdet og tilbyr rådgivningstjenester. Mange har også egne pensjonskalkulatorer på Internett, på lik linje med www.nav.no.

Det er tydelige aldersforskjeller i forhold til hvilke kilder til informasjon folk bruker. Folk under 40 år skaffer seg i betydelig større grad enn andre informasjon via arbeidsgiver, mens folk over 50 år i stor grad bruker NAV. Riktignok har alders- og uførepensjonister fått skriftlig informasjon fra NAV om hvordan pensjonen er beregnet, og disse finner vi i hovedsak i de eldste aldersgruppene. Men forskjellen mellom aldersgruppene beror likevel på mer enn dette, fordi om vi begrenser oss til kun å se på de yrkesaktive, så finner vi likevel disse aldersforskjellene.

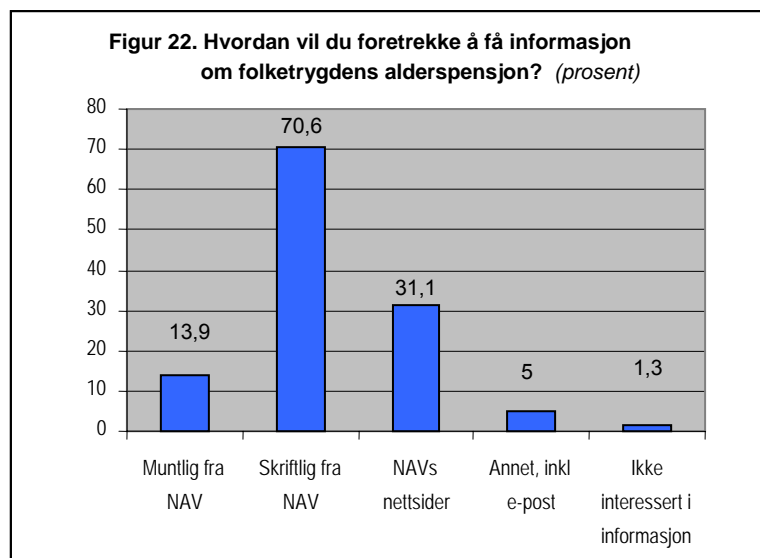
10.1.1 Hva kjennetegner de som bruker de ulike informasjonskildene?

Regresjonsanalyser av sannsynligheten for å bruke de ulike informasjonskildene (se tabell A1.8), viser at alder er den klart viktigste forklaringsvariabelen for å bruke NAV som informasjonskilde. Vi finner også en sammenheng med å arbeide deltid, men denne er noe svakere. Det er usikkert hvordan denne effekten skal tolkes. En mulig tolkning er at denne gruppen kanskje har et løsere forhold til arbeidslivet og derfor i mindre grad har oppgitt arbeidsgiver som informasjonskilde. Vi ser at å oppgi arbeidsgiver som informasjonskilde forekommer langt hyppigere blant unge enn blant eldre, og hyppigere i privat sektor enn i offentlig sektor.

Det er en stadig økende andel alderspensjonister som mottar pensjon fra andre kilder enn folketrygden, i hovedsak tjenstepensjon eller privat pensjonssparing. NAV gir i hovedsak informasjon om pensjon i folketrygden, og dette kan være en av årsakene til at såpass mange bruker andre informasjonskilder. Som forvalter av alderspensjonen i folketrygden, har NAV gode forutsetninger for å gi god og uttømmende informasjon om pensjonsspørsmål sammenlignet med andre aktører. NAV har heller ikke noen økonomisk interesse av å gi bestemte råd til de som har spørsmål om pensjon, og har dermed gode muligheter for å framstå som en nøytral informasjonskilde. Fleksibel pensjonering for alle fra fylte 62 år planlegges innført i år 2010, og det er rimelig å anta at NAV vil få en betydelig økning i henvendelser fra personer som ønsker veiledning i forhold til valg av pensjoneringsalder og andre sider ved pensjonssystemet. Dette vil stille nye krav til NAVs informasjon om pensjon og konsekvenser av ulike valg mellom arbeid og pensjon. Befolkningen vil også ha fordel av mest mulig samlet informasjon om pensjon - både når det gjelder pensjon fra folketrygden og tilgang til pensjon fra tjenstepensjonsordninger.

10.2 Hvordan foretrekker folk å få informasjon om pensjon?

Vi har spurt hvordan folk vil foretrekke å få informasjon om folketrygdens alderspensjon. Drøye sju av ti oppgir at de ønsker informasjon skriftlig fra NAV, mens bare tre av ti vil foretrekke å få informasjon via NAVs nettside. Hva kan være grunnen til at så mange ønsker informasjonen på papir i en tid da stadig flere benytter Internett for å søke informasjon? Kan det tenkes at mange opplever pensjonering som en såpas viktig beslutning at de gjerne vil ha et "offisielt" papir i hånda, selv om det kun dreier seg om informasjon og ikke et vedtak? Dette kan kanskje være forklaringen for noen, selv om vi ser at mange av de samme som ønsker skriftlig informasjon om pensjon, bruker nettet til viktige gjøremål som banktransaksjoner og innlevering av selvangivelse.

Av de som har oppgitt at de ønsker informasjon på "annen måte", har vi også spurt om hvilken. De fleste har her svart at de ønsker å få informasjon via jobben eller at de ønsker å

motta informasjon fra NAV via e-post. Det har vært mulig å oppgi flere svaralternativer på dette spørsmålet, men bare knappe 20 prosent av de som ønsker informasjon skriftlig ønsker samtidig informasjon via Internett eller e-post.

På spørsmål om hvordan folk ville foretrekke å få informasjon om pensjon fra NAV, har altså de fleste svart at de ønsker informasjon skriftlig eller informasjon via NAVs internettside. Noen ønsker informasjon både skriftlig og via nettside. Regresjonsanalysene av sannsynligheten for å ha oppgitt de to alternativene er derfor til en viss grad et speilbilde av hverandre (se tabell A1.8). Utdanning er den viktigste forklaringsvariabelen i begge tilfellene, og vi finner at personer med grunnskole eller videregående skole som høyeste fullførte utdanning, i større grad enn andre ønsker informasjon skriftlig. Personer med høyere utdanning ønsker i større grad informasjon via Internett. Aldersforskjellene er mindre tydelige. Tilbøyeligheten til å foretrekke Internett som informasjonskilde, er noe lavere blant personer over 60 år, mens det blant de øvrige aldersgruppene ikke kan påvises signifikante forskjeller. Vi ser riktignok at det å være student øker sannsynligheten for å ønske informasjon via Internett, og dette gjelder jo først og fremst personer under 30 år. Med hensyn til å foretrekke skriftlig informasjon, finner vi ingen forskjeller blant personer i alderen 30-60 år. Men personer under 30 år og over 60 år, har hhv. noe lavere og noe høyere tilbøyelighet til å ønske informasjon skriftlig.

10.3 Internettbruk og foretrukket informasjonskilde

Ni av ti oppgir å ha tilgang til Internett. Av disse oppgir 74 prosent å være daglige brukere av Internett. Ytterligere 17 prosent benytter Internett ukentlig. Når da bare tre av ti ønsker å hente informasjon om alderspensjonen på nettet, er det et svært stort gap mellom andelen som har internettilgang og andelen som foretrekker Internett som informasjonskilde. Blant internettblukerne i vårt materiale benytter 83 prosent seg av nettbank, 64 prosent leverer selvangivelsen på nett, og 89 prosent bruker nettet til å finne informasjon (f. eks. gjennom å lese nettaviser og bruke bestillingstjenester på nettet), så her bør det være et potensial for å kanalisere brukerne over på NAVs netjtjenester.

Vi har også stilt nettblukerne følgende spørsmål: Dersom du skulle benytte Internett for å selv regne ut din pensjon, hvordan ville du helst ønsket å få veiledning om tjenesten? I et slikt tilfelle svarer seks av ti at de ønsker veiledning på nettsiden, mens to av ti ønsker en skriftlig veiledning på papir. Litt færre enn hver tiende person ønsker å få veiledning ved oppmøte på NAV-kontoret.

10.4 Vil vi lykkes med å få flere brukere over på nett?

Det er en målsetning med pensjonsreformen å få så mange brukere som mulig til å benytte seg av Internett for å skaffe seg informasjon og for å fremme søknader, slik at man kan frigjøre tid i NAV-kontorene til de brukerne som krever spesiell oppfølging. Dette gjelder også ettersom det forventes en betydelig økning i etterspørselen etter veiledning på pensjonsområdet. Man kan i dag beregne sin egen pensjon på Internett ved å bruke NAVs pensjonskalkulator. I dag er ikke denne kalkulatoren koblet opp mot inntektsopplysninger for den enkelte, noe som forutsetter at den enkelte selv må vite hva man har hatt i gjennomsnittsinntekt hittil i yrkeskarrieren. Pensjonskalkulatoren tar heller ikke hensyn til besteårsregelen, men antar at alle har jevn inntekt gjennom hele yrkeskarrieren. Dette medfører at pensjonsberegningene man får på Internett for mange blir svært omtrentlige.

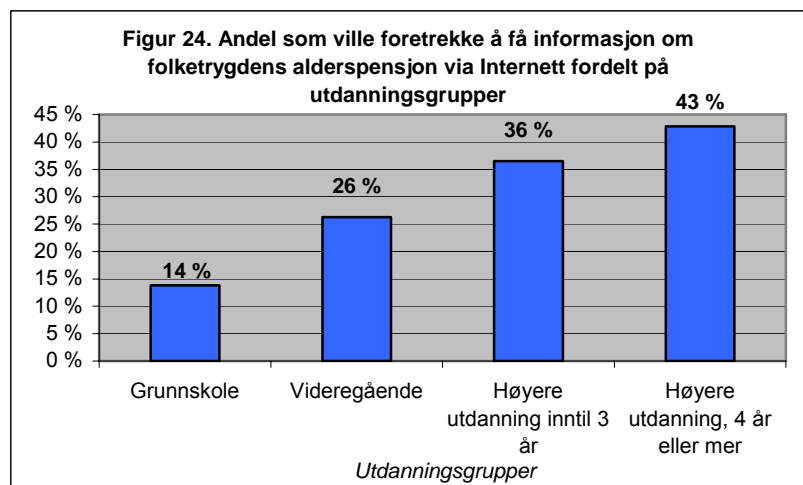
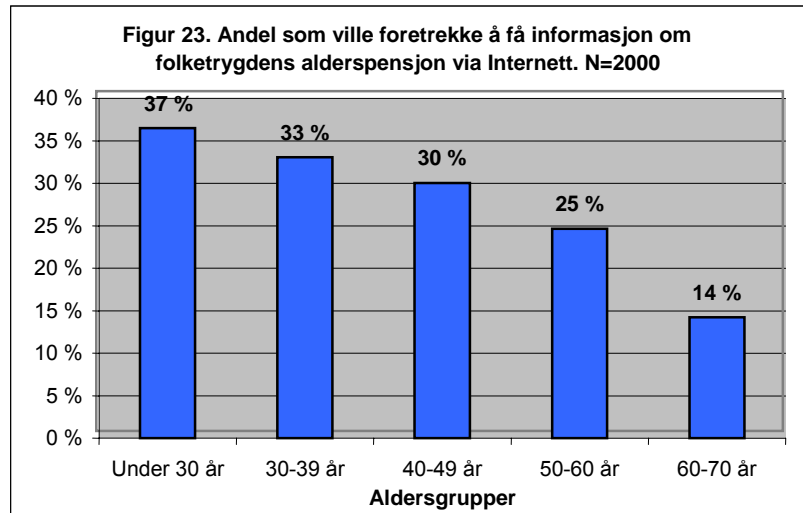
Blant de som har oppgitt NAV som kilde til informasjon om pensjon har vi også spurt om de har fått informasjonen skriftlig, muntlig eller via Internett (se figur 21). De aller fleste av disse har fått informasjon skriftlig, og kun én av fem har fått informasjonen via Internett. I forbindelse med innføringen av pensjonsreformen planlegges det å utarbeide en forbedret versjon av pensjonskalkulatoren, der registrerte inntekter for tidligere år automatisk blir lest inn i kalkulatoren, og der de aller fleste reglene for beregning av pensjon tas hensyn til. Vi må anta at dette vil gjøre internettløsningen for alderspensjon så god at langt flere vil ønske å hente informasjon herfra, slik at NAV lokalt kan frigjøre ressurser til andre oppgaver.

Andelen som ønsker å få informasjon via Internett avhenger som forventet av alder, men det er en nokså svak sammenheng (se figur 23). Mest skiller aldersgruppen over 60 år seg ut, der bare 14 prosent foretrekker Internett som informasjonskilde. Men selv blant de under 30 år er det bare 37 prosent som foretrekker dette. Vi ser derimot en klar sammenheng mellom utdanningsnivå og andelen som ønsker

informasjon via Internett (se figur 24).

I en regresjonsanalyse av sannsynligheten for å foretrekke informasjon via Internett (se tabell A1.8), finner vi at utdanning er den klart viktigste prediktoren, og at alder har noe mindre betydning. Det er bare aldersgruppen over 60 år som skiller seg signifikant fra de andre aldersgruppene, med negativ effekt. Men vi finner også at studenter i større grad enn andre foretrekker Internett som informasjonskilde. Ettersom studenter i hovedsak er under 30 år, er dette med på å forklare bildet i figur 23.

Hvorvidt den enkelte foretrekker å få informasjon via Internett vil naturligvis avhenge av hvor lett tilgjengelig denne informasjonen er og av relevansen og kvaliteten på informasjonen. Selv om relativt få oppgir at de foretrekker Internett som informasjonskilde i dag, kan det likevel være mulig å få langt flere over på nett dersom tilgjengeligheten og kvaliteten på internettløsningen er god nok.

Vedlegg 1. Regresjonstabeller

Tabell A1.1 Interesse for pensjon

Logistisk regresjon. Koeffisientene er vist som oddsrat. Variable som ikke er med i modellen, står oppført med koeffisient 1. Disse er dermed å tolke som referansekategorier.

MODELL:			
Forklaringsvariabel	Svært interessert i egen alderspensjon. N=2000	Svært eller nokså interessert i egen alderspensjon. N=2000	Har fått eller innhentet informasjon om egen alderspensjon. N=1911 ²²
Alder			
- 20-29 år	0,580**	0,394**	0,380**
- 30-39 år	1	0,681**	0,489**
- 40-49 år	1	1	1
- 50-59 år	2,441**	1,745**	1,513**
- 60-70 år	3,827**	2,272**	2,357**
Årsinntekt			
- Under 200' kr	0,357**	0,467**	0,413**
- 200'-300' kr	0,586**	1	0,736*
- 300'-600' kr	1	1	1
- over 600' kr	1	1	1,865**
- Vet ikke / ikke svar	0,396**	0,612**	0,367**
Utdanning			
- Grunnskole	0,658*	1	0,610**
- Videregående skole	1	1	1
- Universitet/høyskole	1	1	1,432**
Arbeidstilknytning			
- Arbeider heltid/deltid	1	1	1
- Student	1	1	0,191**
- Arbeidssøker	1	2,500*	1
- Mottar midlertidig ytelse	1	2,754**	1
- Pensjonist (uføre-/førtids-/alders-)	0,532**	1	1
Kjønn			
- Kvinne	1,398**	1	1
- Mann	1	1	1

** , * = signifikant forskjellig fra 1 på hhv. 1%- og 5%-nivå

²² Vi har ikke tatt med alderspensjonister i denne regresjonen, ettersom alle disse skal ha fått informasjon fra NAV om beregningen av alderspensjonen da de gikk av. Studenter som ikke har deltidsarbeid ved siden av studiene er ikke blitt spurt ominteresse for pensjon, og er derfor ikke med her.

Tabell A1.2 Kunnskap om pensjon

Logistisk regresjon. Koeffisientene er vist som oddsrater. Variable som ikke er med i modellen, står oppført med koeffisient 1. Disse er dermed å tolke som referanse kategorier.

MODELL:			
Forklaringsvariabel	Riktig svar på spørsmål om 40-årsregelen. N=2000	Kjenner til besteårsregelen. N=2000	Kjenner til pensjonsreformen. N=2000
Alder			
- 20-29 år	0,570**	0,402**	1
- 30-39 år	0,641*	0,737*	1
- 40-49 år	1	1	1
- 50-59 år	2,071**	2,087**	3,020**
- 60-70 år	2,870**	4,718**	4,433**
Årsinntekt			
- Under 200' kr	0,614**	1	0,531**
- 200'-600' kr	1	1	1
- over 600' kr	1,639**	1,521*	1
- Vet ikke / ikke svar	0,562**	0,560**	0,553**
Utdanning			
- Grunnskole	1	0,664*	1
- Videregående skole	1	1	1
- Høyere utdanning inntil 3 år	1	1,319*	1,628**
- Høyere utdanning mer enn 3 år	1	1,493**	1,867**
Arbeidstilknytning			
- Mottar midlertidig ytelse	2,660**	1	1
- Alle andre arbeidstilknytninger	1	1	1
Kjønn			
- Kvinne	1	1	0,768**
- Mann	1	1	1
Født i Norge			
- Nei	1	0,551**	1
- Ja	1	1	1

** , * = signifikant forskjellig fra 1 på hhv. 1%- og 5%-nivå

Tabell A1.3 Kjennskap til obligatorisk tjenstepensjon

Logistisk regresjon. Koeffisientene er vist som oddsrater. Variable som ikke er med i modellen, står oppført med koeffisient 1. Disse er dermed å tolke som referansekategorier.

MODELL:	
Forklaringsvariabel	Vet hva tjenstepensjonen gir i tillegg til alderspensjonen. N=1116
Alder	
- 20-29 år	0,086**
- 30-59 år	1
- 60-70 år	2,245**
Årsinntekt	
- under 600' kr eller vet ikke/ikke svar	1
- over 600' kr	2,780**
Utdanning	
- Grunnskole	0,383*
- Videregående skole eller høyere	1
Arbeidstilknytning	
- Arbeider deltid	0,420**
- Alle andre arbeidstilknytninger	1
Sektor	
- Offentlig sektor eller selvstendig	1
- Privat sektor	2,238**

** , * = signifikant forskjellig fra 1 på hhv. 1%- og 5%-nivå

Tabell A1.4 Forventninger til egen økonomi som pensjonist

Logistisk regresjon. Koeffisientene er vist som oddsrater. Variable som ikke er med i modellen, står oppført med koeffisient 1. Disse er dermed å tolke som referansekategorier.

MODELL:			
Forklaringsvariabel	Tror at pensjonen etter innføringen av pensjonsreformen vil bli dårligere enn i dag. N=2000	Tror at man som pensjonist akkurat vil klare seg økonomisk eller få (store) økonomiske problemer. N=1887	Trenger 80 prosent eller mer av dagens inntekt som pensjonist. N=1587 ²³
Alder			
- 20-29 år	1	0,656**	1,466*
- 30-59 år	1	1	1
- 60-70 år	0,508**	1	1
Årsinntekt			
- Under 200' kr	0,413**	1,821**	2,489**
- 200'-300' kr	0,747*	1	1,381*
- 300'-400' kr	1	1	1
- 400'-600' kr	1	0,496**	0,485**
- over 600' kr	1	0,293**	0,472**
- Vet ikke / ikke svar	0,401**	1	1
Utdanning			
- Grunnskole	1	1,587**	1
- Videregående el. høyere utdanning inntil 3 år	1	1	1
- Høyere utdanning mer enn 3 år	1	0,676*	1
Arbeidstilknytning			
- Student	1	0,160**	1
- Førtidspensjonist	2,498*	1	1
- Mottar midlertidig ytelse	1	1,797*	1,847*
- Alle andre arbeidstilknytninger	1	1	1
Sektor			
- Offentlig eller privat sektor	1	1	1
- Selvstendig næringsdrivende	1	1,472*	1
Kjønn			
- Kvinne	1	1,523**	1,445**
- Mann	1	1	1
Født i Norge			
- Nei	0,547*	1,933**	1
- Ja	1	1	1

** , * = signifikant forskjellig fra 1 på hhv. 1%- og 5%-nivå

²³ Vi har kun tatt med yrkesaktive i denne regresjonen, dvs. personer som oppgir å arbeide heltid, deltid eller motta en midlertidig ytelse.

Tabell A1.5 Ønsket avgangsalder

Logistisk regresjon. Koeffisientene er vist som oddsrater. Variable som ikke er med i modellen, står oppført med koeffisient 1. Disse er dermed å tolke som referansekategorier.

MODELL:			
Forklaringsvariabel	Ønsker å gå av før fylte 67 år når ikke stilt overfor økonomiske konsekvenser eller har allerede gått av ²⁴ . N=1623	Ønsker å gå av før fylte 67 år til tross for de økonomiske konsekvensene dette medfører. N=1422	Kjenner til konsekvensene av å gå av med pensjon før fylte 67 år ²⁵ . N=1543.
Alder			
- 20-29 år	0,497**	0,350**	0,538**
- 30-39 år	0,755*	0,582**	1
- 40-59 år	1	1	1
Årsinntekt			
- under 400' kr eller vet ikke/ikke svar	1	1	1
- over 400' kr	1	1	1,581**
Utdanning			
- Grunnskole	1	1	0,450**
- Videregående skole	1	1	0,779*
- Høyere utdanning	1	1	1
Kjønn			
- Kvinne	1	0,681**	1,368**
- Mann	1	1	1
Sektor			
- Offentlig eller privat	1	1	1
- Selvstendig næringsdrivende	0,593**	1	0,603*
Arbeider i AFP-virksomhet			
- Ja	1,703**	1,584**	1,639**
- Nei	1	1	1
Interesse for pensjons-spørsmål generelt			
- Ikke/litt interessert	1	1	0,669**
- Nokså/svært interessert	1	1	1
Interesse for egen alderspensjon			
- Ikke/litt/nokså interessert	1	1	1
- Svært interessert	1,397**	1	1,455**

** , * = signifikant forskjellig fra 1 på hhv. 1%- og 5%-nivå

²⁴ Denne regresjonen er begrenset til personer under 60 år. Arbeidstilknytning er ikke forsøkt som forklaringsvariabel i modellen, fordi den inngår i definisjonen av den avhengige variabelen (for de som allerede har gått av med uføre- eller førtidspensjon).

²⁵ Regresjonen er begrenset til personer under 60 år. I tillegg er uføre- og førtidspensjonister utelatt fra analysene. Begge disse gruppene gir sterk positiv effekt dersom de inkluderes i regresjonen. Dette er jo grupper som allerede har gått av med tidligpensjon og erfart hvordan det påvirker pensjonen. Ved å utelate disse, fokuserer vi på kunnskapsnivået om tidligpensjon for de som ennå ikke har gått av.

Tabell A1.6 Hva kan holde folk lenger i arbeidslivet?

Logistisk regresjon. Koeffisientene er vist som oddsrater. Variable som ikke er med i modellen, står oppført med koeffisient 1. Disse er dermed å tolke som referanse kategorier.

MODELL:			
Hva skal til for at du skulle velge å stå ett år lenger i arbeid?			
Forklaringsvariabel	Høyere lønn/pensjon el.l. N=1616	At helsa holder. N=1616	Kortere arbeids- tid/lenger ferie. N=1616
Alder			
- 20-59 år	1	1	1
- 60-70 år	0,510**	1	1
Årsinntekt			
- under 600' kr eller vet ikke/ikke svar	1	1	1
- over 600' kr	1	1	1
Utdanning			
- Grunnskole	1	2,072**	1
- Videregående/høyere utdanning inntil 3 år	1	1	1
- Høyere utdanning mer enn 3 år	1	1	1
Arbeidstilknytning			
- Arbeider deltid	1	1	0,580*
- Student	1	0,311**	1
- Alle andre arbeids- tilknytninger	1	1	1
Kjønn			
- Kvinne	1	1,361*	2,218**
- Mann	1	1	1
Sektor			
- Offentlig/privat	1	1	1
- Selvstendig nærings- drivende	1	1,528*	1
Arbeider i AFP- virksomhet			
- Ja	1	1	1,789**
- Nei	1	1	1
Ønsket avgangsalder			
- før 67 år	2,618**	0,591**	2,088**
- 67 år eller senere	1	1	1

** , * = signifikant forskjellig fra 1 på hhv. 1%- og 5%-nivå

Tabell A1.7 Arbeid og pensjon, privat sparing

Logistisk regresjon. Koeffisientene er vist som oddsrater. Variable som ikke er med i modellen, står oppført med koeffisient 1. Disse er dermed å tolke som referansekategorier.

MODELL:		
Forklaringsvariabel	Har du planer om å kombinere arbeid og pensjon? N=1701 ²⁶	I tillegg til din samlede pensjon, planlegger du andre måter å sikre din pensjonisttilværelse på? N=1743 ²⁷
Årsinntekt		
- under 400' kr	1	1
- 400'-600' kr	1	1,444**
- over 600' kr	1	1,977**
- Vet ikke/ikke svar	1	0,509**
Utdanning		
- Grunnskole	1	0,463**
- Videregående el. høyere	1	1
Arbeidstilknytning		
- Student	0,218**	0,508**
- Midlertidig ytelse	0,104**	1
- Alle andre arbeidstilknytninger	1	1
Arbeider i AFP-virksomhet		
- Ja	0,747**	1
- Nei	1	1
Kjønn		
- Kvinne	0,743**	1
- Mann	1	1
Sivilstand		
- Gift/samboer	1	1
- Skilt/enke(mann)	1	0,726** ²⁸
- Enslig	1,395*	0,726** ³⁰
Sektor		
- Offentlig	1	1
- Privat	1	1,349**
- Selvstendig næringsdrivende	1,556*	1

** , * = signifikant forskjellig fra 1 på hhv. 1%- og 5%-nivå

²⁶ Hjemmeværende, uføre-, alders- og førtidspensjonister er utelatt fra analysene.

²⁷ Uføre-, alders- og førtidspensjonister er utelatt fra analysene.

²⁸ De tre kategoriene skilt, enke(mann) og enslig er i denne modellen kombinert til én dummyvariabel.

Tabell A1.8 Kilder til informasjon

Logistisk regresjon. Koeffisientene er vist som oddsrater. Variable som ikke er med i modellen, står oppført med koeffisient 1. Disse er dermed å tolke som referansekategorier.

MODELL:				
Forklaringsvariabel	Av de som har fått eller innhentet informasjon om hva de vil få i pensjon ²⁹ :		Hvilken informasjonskilde ville du foretrekke?	
	Har NAV som informasjonskilde. N=880	Har arbeids-giver som informasjonskilde. N=817	Skriftlig informasjon fra NAV. N=2000	Informasjon via NAVs internettside. N=2000
Alder				
- 20-29 år	1	3,684**	0,680*	1
- 30-39 år	1	2,997**	1	1
- 40-49 år	1,653*	1,824*	1	1
- 50-59 år	2,658**	1	1	1
- 60-70 år	6,742**	1	1,377*	0,502**
Årsinntekt				
- under 600' kr eller vet ikke/ikke svar	1	1	1	1
- over 600' kr	1	1,559*	0,697*	1
Utdanning				
- Grunnskole	2,049*	1	1,967**	1
- Videregående skole	1	1	1,693**	1,700*
- Høyere utdanning inntil 3 år	1	1	1	3,053**
- Høyere utdanning mer enn 3 år	1	1	1	4,246**
Arbeidstilknypning				
- Arbeider deltid	1,663*	1	1	1
- Student	1	1	1	1,907**
- Alderspensionist	1	1	1	0,535*
- Alle andre arbeidstilknypninger	1	1	1	1
Sektor				
- Offentlig sektor eller selvstendig næringsdrivende	1	1	1	1
- Privat sektor	1	1,716**	1	1

** , * = signifikant forskjellig fra 1 på hhv. 1%- og 5%-nivå

²⁹ Uføre-, alders- og førtidspensionister er utelatt fra analysene, da de aller fleste av disse skal ha fått skriftlig informasjon fra NAV om hvordan pensjonen deres er beregnet. Vi sitter da igjen med i hovedsak yrkesaktive og studenter. Når det gjelder arbeidsgiver som informasjonskilde, har vi også utelatt selvstendig næringsdrivende fra analysen siden disse er å regne som sin egen arbeidsgiver. Dette svaralternativet anses derfor ikke som relevant for dem.

Vedlegg 3: Spørreskjema - Skjema for arbeidstakere

1. Hva er din tilknytning til arbeidslivet? (flere kryss mulig)

- Arbeider heltid Arbeider deltid Hjemmевærende Student
 Arbeidssøker Førtidspensjonert Alderspensionist Uførepensjonert
 Mottar rehabilitering/ attføring/ tidsbegrenset uførestønad Annet _____

HVA VET DU OM PENSJON?

2. Hvor interessert er du i din framtidige alderspensjon?

- Svært interessert Nokså interessert Lite interessert Ikke interessert
 Vet ikke Ikke besvart

3. Hvor interessert er du i pensjonsspørsmål generelt?

- Svært interessert Nokså interessert Lite interessert Ikke interessert
 Vet ikke Ikke besvart

4. Har du noen gang fått eller innhentet informasjon om hva du vil få i pensjon?

- Ja Nei Usikker

→ Hvis ja: **Hvor fikk du denne informasjonen fra?**
(Probe: Har du fått noen annen informasjon)

- Muntlig fra Trygdekontoret
 Skriftlig fra Trygdekontoret
 www.trygdeetaten.no
 Trygdeetatens pensjonskalkulator på nettet
 Annen side på Internett
 Fra forsikringsselskap
 Gjennom arbeidsgiver
 I forbindelse med ligningen
 Gjennom tjenestepensjonsordning
 Via massemedia som ukeblader, tv, aviser, radio
 Annet _____
 Usikker
 Ikke besvart

5. Vet du hvor mange år man må ha jobbet for å ha opptjent fulle pensjonsrettigheter i folketrygden?

Oppgi antall år Vet ikke Ikke besvart

6. Vet du noe om eventuelle konsekvenser for din alderspensjon i folketrygden, dersom du skulle slutte å jobbe før fylte 67?

Ja Nei Usikker Ikke besvart

7. Visste du at under dagens pensjonsordning blir pensjonen beregnet på bakgrunn av dine 20 beste inntektsår?

Ja Nei Usikker Ikke besvart

8. Visste du at det planlegges innføring av et nytt pensjonssystem i folketrygden fra 2010?

Ja Nei Usikker Ikke besvart

→ 8.1 Hvis ja i spsm 8: Vil din alderspensjon bli berørt av pensjonsreformen?

Ja Nei Vet ikke Ikke besvart

→ 8.2 Hvis ja i spsm 8: I det nye pensjonssystemet vil ikke pensjonen beregnes på bakgrunn av de 20 beste inntektsårene, som i dag. I stedet vil alle inntektsår telle med i beregningen. Kjente du til dette?

Ja Nei Usikker Ikke besvart

9. Tror du at du etter innføring av nytt pensjonssystem, vil få samme som i dag, omtrent samme pensjon som i dag, bedre pensjon enn i dag, eller dårligere pensjon enn i dag?

Bedre enn i dag Samme som i dag Omtrent samme som i dag Dårligere enn i dag
 Vet ikke Ikke besvart

ADFERD/VALG KNYTTET TIL PENSJON**10. Hvordan vil du beskrive økonomien din i dag?**

Lever svært komfortabelt
 Klarer meg bra
 Klarer meg akkurat
 Har problemer med å klare meg
 Har store problemer med å klare meg
 Vet ikke
 Ikke besvart

15. Har du planer om å ha inntektsgivende arbeid ved siden av pensjonen?

Ja Nei Vet ikke Ikke besvart

16. Hva skal til for at du skulle velge å stå ett år lengre i arbeid i forhold til din ønskede pensjoneringsalder? (flere kryss mulig)

(Probe: Er det andre forhold som vil kunne få deg til å stå ett år lengre i jobb?)

- At helsa holder
- Arbeidsgiver uttrykker ønsker om å beholde meg lengre
- At jevnaldrende kollegaer fortsetter å jobbe
- Et godt arbeidsmiljø
- At jeg får beholde eller får nye interessante arbeidsoppgaver
- At jeg får utviklingsmuligheter på jobben
- At jeg får en høyere pensjon
- At jeg blir tilbudt høyere lønn
- Å få lengre ferie
- Å få kortere arbeidsdager
- Fleksibilitet og tilpasning ifht arbeidssituasjonen
- Ikke aktuelt å stå lengre i arbeid
- Annet _____
- Vet ikke Ikke svar

17. Arbeider du i offentlig sektor, privat sektor eller som selvstendig næringsdrivende?

Offentlig sektor Privat sektor Selvstendig næringsdrivende → Gå til spsm 19

18. Ble du tilbudt en tjenstepensjonsordning da du ble ansatt av din siste arbeidsgiver?

Ja Nei Vet ikke Ikke svar

→ 18.1 Hvis ja: Hvor viktig var det for deg at din nåværende arbeidsgiver tilbød en tjenstepensjonsordning?

Ikke viktig Litt viktig Nokså viktig Svært viktig Vet ikke Ikke svar

→ 18.2 Hvis nei: Hvor stor betydning hadde det for ditt valg av arbeidsgiver at virksomheten manglet en tjenstepensjonsordning?

Ikke viktig Litt viktig Nokså viktig Svært viktig Vet ikke Ikke svar

19. Vet du om du har eller vil få en tjenstepensjonsordning på jobben?

Ja Nei Usikker Ikke svar

Hvis "Usikker" eller "Ikke svar" → Gå til spørsmål 20

19.1 Fra 1. juli innføres obligatorisk tjenstepensjon for alle arbeidstakere i Norge. Vet du hvor mye din tjenstepensjon vil gi i tillegg til din alderspensjon fra folketrygden?

Ja Nei Usikker Ikke svar

20. Er du omfattet av AFP-ordningen (Avtalefestet pensjon)?

Ja Nei Vet ikke Ikke svar

→ 20.1 Hvis ja: Tror du at du vil benytte deg av AFP-ordningen?

Ja Nei Vet ikke Ikke svar

For deltidsarbeidsende:

21. I hvor stor grad tror du det vil påvirke pensjonen din at du arbeider deltid?

Ikke i det hele tatt I liten grad I noen grad I stor grad Vet ikke Ikke svar

KANALER FOR INFORMASJON

22. Hvordan vil du foretrekke å få informasjon om Folketrygdens alderspensjon?

- Muntlig fra Trygdekontoret
- Skriftlig fra Trygdekontoret
- Informasjon på trygdeetatens internettside
- På annen måte. I så fall hvilken: _____
- Ikke interessert i informasjon
- Vet ikke Ikke svar

23. Har du tilgang til Internett?

Ja Nei Vet ikke Ikke svar

→ 23.1 Hvis ja: Hvor ofte bruker du Internett?

Daglig Ukentlig Månedlig Sjeldnere enn én gang pr måned Vet ikke Ikke svar

→ 23.2 Hvis ja: Har du brukt Internett til å...

- Levere selvangivelse
- Benytte nettbank
- Finne informasjon (f. eks. bestille billetter, lese nettaviser)
- Beregne din alderspensjon med trygdeetatens pensjonskalkulator
- Ingen av disse

24. Dersom du skulle benytte Internett for å selv regne ut din pensjon, hvordan ville du helst ønsket å få veiledning om tjenesten?

På nettsiden Per telefon På papir Ved oppmøte på trygdekontoret

På annen måte. I tilfelle hvilken: _____ Vet ikke Ikke svar

BAKGRUNNSVARIABLE**25. Kjønn**

Mann Kvinne

26. Alder _____ Ønsker ikke svare
(skriv inn fødselsår)

27. Hva er postnummeret der du bor?

--	--	--	--	--

Ønsker ikke svare

28. Sivilstand

Gift/Partnerskap Samboer Skilt Enke/enkemann Enslig Ønsker ikke svare

29. Hva er din samlede inntekt pr år (bruttoinntekt dvs. inntekt før skatt)?

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Vet ikke /Uoppgitt

30. Hva er høyeste oppnådde utdanningsnivå?

Ikke fullført grunnskole Grunnskole Videregående
 Høyskole/Universitet inntil 3 år Høyskole/Universitet over 3 år
 Vet ikke Ikke svar

31. Har du bodd eller arbeidet i utlandet?

Ja Nei

→ 31.1 Hvis ja: Har du undersøkt hvilken betydning det vil få for din pensjon?

Ja Nei Vet ikke Ikke svar

32. Er du født i Norge?

Ja Nei

→ 32.1 Hvis nei spsm 33, hvor mange år har du bodd i Norge? _____

Ønsker ikke svare

→ 32.2 Hvis nei spsm 33, hvilket land er du født? _____ *Skriv inn land*

Ønsker ikke svare

Vedlegg 3: Spørreskjema - Skjema for pensjonister

1. Hva er din tilknytning til arbeidslivet? (flere kryss mulig)

- Arbeider heltid Arbeider deltid Hjemmeværende Student
 Arbeidssøker Førtidspensjonert Alderspensionist Uførepensjonert
 Mottar rehabilitering/ attføring/ tidsbegrenset uførestønad Annet _____

HVA VET DU OM PENSJON?

2. Før du gikk av med pensjon, hvor interessert vil du si du var av din egen alderspensjon?

- Svært interessert Nokså interessert Lite interessert Ikke interessert
 Vet ikke Ikke besvart

3. Hvor interessert er du i pensjonsspørsmål generelt?

- Svært interessert Nokså interessert Lite interessert Ikke interessert
 Vet ikke Ikke besvart

4. Før du ble pensjonert, fikk du eller innhentet du noen gang informasjon om hva du ville få i pensjon?

- Ja Nei Usikker

→ Hvis ja: **Hvor fikk du denne informasjonen fra?**
(Probe: Har du fått noen annen informasjon)

- Muntlig fra Trygdekontoret
 Skriftlig fra Trygdekontoret
 www.trygdeetaten.no
 Trygdeetatens pensjonskalkulator på nettet
 Annen side på Internett
 Fra forsikringsselskap
 Gjennom arbeidsgiver
 I forbindelse med ligningen
 Gjennom tjenestepensjonsordning
 Via massemedia som ukeblader, tv, aviser, radio
 Annet _____
 Usikker Ikke besvart

5. Vet du hvor mange år man må ha jobbet for å ha opptjent fulle pensjonsrettigheter i folketrygden?

Oppgi antall år Vet ikke Ikke besvart

6. Vet du noe om eventuelle konsekvenser for din alderspensjon i folketrygden, dersom man slutter å jobbe før fylte 67?

Ja Nei Usikker Ikke besvart

7. Visste du at under dagens pensjonsordning blir pensjonen beregnet på bakgrunn av dine 20 beste inntektsår?

Ja Nei Usikker Ikke besvart

8. Visste du at det planlegges innføring av et nytt pensjonssystem i folketrygden fra 2010?

Ja Nei Usikker Ikke besvart

→ 8.1 Hvis ja i spsm 8: Vil din alderspensjon bli berørt av pensjonsreformen?

Ja Nei Vet ikke Ikke besvart

→ 8.2 Hvis ja i spsm 8: I det nye pensjonssystemet vil ikke pensjonen beregnes på bakgrunn av de 20 beste inntektsårene, som i dag. I stedet vil alle inntektsår telle med i beregningen. Kjente du til dette?

Ja Nei Usikker Ikke besvart

9. Tror du at du etter innføring av nytt pensjonssystem, vil få samme som i dag, omtrent samme pensjon som i dag, bedre pensjon enn i dag, eller dårligere pensjon enn i dag?

Bedre enn i dag Samme som i dag Omtrent samme som i dag Dårligere enn i dag
 Vet ikke Ikke besvart

ADFERD/VALG KNYTTET TIL PENSJON

10. I tillegg til din samlede pensjon, har du på andre måter sikret din pensjonisttilværelse økonomisk?

Ja Nei Vet ikke Ikke besvart

→ 10.1 Hvis ja, på hvilken måte (flere kryss mulig);

- Gjennom privat sparing/oppspart kapital
- Gjennom privat pensjonsforsikring/privat pensjonsavtale
- Ved å innløse kapital, f.eks. ved salg av bolig, eiendom, aksjer
- Ved å belåne bolig for å få mer penger å leve for
- Annet _____
- Vet ikke Ikke besvart

11. Ved hvilken alder gikk du av med pensjon?

Skriv inn alder

12. Har du hatt inntektsgivende arbeid ved siden av pensjonen?
 Ja Nei Vet ikke Ikke besvart
13. Dersom du skulle valgt å stå i jobb ett år lengre enn du gjorde, hva skulle til for dette? (flere kryss mulig)

(Probe: Var det andre forhold som kunne fått deg til å stå ett år lengre i jobb?)

- At helsa var god
- Arbeidsgiver hadde uttrykt ønske om å beholde meg lenger
- At jevnaldrende kollegaer hadde fortsatt å jobbe
- Et godt arbeidsmiljø
- At jeg fikk beholde eller hadde fått nye interessante arbeidsoppgaver
- At jeg hadde fått utviklingsmuligheter på jobben
- At jeg hadde fått en høyere pensjon
- At jeg hadde blitt tilbudt høyere lønn
- At jeg hadde fått lengre ferie
- At jeg hadde fått kortere arbeidsdager
- Fleksibilitet og tilpasning ifht arbeidssituasjonen
- Aldri aktuelt å stå lengre i arbeid
- Annet _____
- Vet ikke Ikke svar

14. Arbeidet du i offentlig sektor, privat sektor eller som selvstendig næringsdrivende da du gikk av med pensjon?
 Offentlig sektor Privat sektor Selvstendig næringsdrivende → Gå til spsm 16
15. Ble du tilbudt en tjenstepensjonsordning da du ble ansatt av din siste arbeidsgiver?
 Ja Nei Vet ikke Ikke svar

→ 15.1 Hvis ja: Hvor viktig var det for deg at din nåværende arbeidsgiver tilbød en tjenstepensjonsordning?

 Ikke viktig Litt viktig Nokså viktig Svært viktig Vet ikke Ikke svar

→ 15.2 Hvis nei: Hvor stor betydning hadde det for ditt valg av arbeidsgiver at virksomheten manglet en tjenstepensjonsordning?

 Ikke viktig Litt viktig Nokså viktig Svært viktig Vet ikke Ikke svar

16. Har du en tjenstepensjonsordning i tillegg til din alderspensjon fra folketrygden?

- Ja Nei Usikker Ikke svar
Hvis "Usikker" eller "Ikke svar" —————> Gå til spørsmål 20

17. Hvis ja: Vet du hvor mye din tjenstepensjon gir deg i tillegg til din alderspensjon fra folketrygden?

- Ja Nei Usikker Ikke svar

18. Har du benyttet deg av AFP-ordningen (Avtalefestet pensjon)?

- Ja Nei Vet ikke Ikke svar

KANALER FOR INFORMASJON**19. Hvordan vil du foretrekke å få informasjon om folketrygdens alderspensjon?**

- Muntlig fra Trygdekontoret
 Skriftlig fra Trygdekontoret
 Informasjon på trygdeetatens internettside
 På annen måte. I så fall hvilken: _____
 Ikke interessert i informasjon
 Vet ikke Ikke svar

20. Har du tilgang til Internett?

- Ja Nei Vet ikke Ikke svar

————> **20.1 Hvis ja: Hvor ofte bruker du Internett?**

- Daglig Ukentlig Månedlig Sjeldnere enn én gang pr måned Vet ikke Ikke svar

————> **20.2 Hvis ja: Har du brukt Internett til å...**

- Levere selvangivelse
 Benytte nettbank
 Finne informasjon (f. eks. bestille billetter, lese nettaviser)
 Beregne din alderspensjon med trygdeetatens pensjonskalkulator
 Ingen av disse

BAKGRUNNSVARIABLE**21. Kjønn**

Mann Kvinne

22. Alder _____ Ønsker ikke svare
(skriv inn fødselsår)

23. Hva er postnummeret der du bor?

--	--	--	--	--

Ønsker ikke svare

24. Sivilstand

Gift/Partnerskap Samboer Skilt Enke/enkemann Enslig Ønsker ikke svare

25. Hva er din samlede inntekt pr år (bruttoinntekt dvs inntekt før skatt)?

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Vet ikke /Uoppgitt

26. Hva er høyeste oppnådde utdanningsnivå?

Ikke fullført grunnskole Grunnskole Videregående
 Høyskole/Universitet inntil 3 år Høyskole/Universitet over 3 år
 Vet ikke Ikke svar

27. Har du bodd eller arbeidet i utlandet?

Ja Nei

→ 27.1 Hvis ja: Har du undersøkt hvilken betydning det vil få for din pensjon?

Ja Nei Vet ikke Ikke svar

28. Er du født i Norge?

Ja Nei

→ 28.1 Hvis nei spsm 33, hvor mange år har du bodd i Norge? _____

Ønsker ikke svare

→ 28.2 Hvis nei spsm 33, hvilket land er du født? _____ *Skriv inn land*

Ønsker ikke å svare

Referanser

Connor, Edward F. (2005), *Biology 710 Advanced biometry - Logistic regression*, San Fransisco State University, forelesningsnotater
(<http://userwww.sfsu.edu/~efc/classes/biol710/logistic/logisticreg.htm>)

Gujarati, Damondar N. (1995), *Basic Econometrics*, 3rd international edition, McGraw-Hill

Jørgensen, Tor (2006), *Nye definisjoner av utdanningsnivåer*, fra SSBs artikkelserie "Slik lever vi".

Shtatland, Ernest S., Emily Cain og Mary M. Barton (2001), *The perils of stepwise logistic regression and how to escape them using information criteria and the output delivery system*, Proceedings of the 26th annual SAS Users Group International Conference, side 222-226

NOU 2004:1 Modernisert folketrygd – Bærekraftig pensjon for framtida